

התקופה הקלאסית המאה החמישית לפנה"ס

בהגיעו לאתונה הואשם מיטליאדס בגין התנהגותו כטיראן אבל זוכה בזכות פועלו נגד פרס. מכל מקום כאשר גבר החשש לפלישה פרסית ליוון (493-), בגלל תמיכת אתונה במרד ערי אסיה הקטנה, נבחר למועצת ההגנה (10 מפקדים) כמומחה לשיטות המלחמה של הפרסים.

כאשר נחת דריווש בחוף מאראתון (490-) נמצאו האתונאים חלוקים בדעותיהם: יש שהציעו לחכות עד שתבוא עזרה מספרטה ושאר ערי יוון. ואילו מיטליאדס ואחרים הציעו לפעול מיד, הן בגלל החשש שפרשי האויב יבזזו את אתונה והן כדי לנטרל את התומכים בחתימת הסכם שלום.

בסופו של דבר שוכנעה אספת הבורחים לצאת לקרב ובו זמנית לקרוא לעזרת ספרטה. אבל אלו הודיעו שיוכלו לבוא רק כעבור 6 ימים בגין ארועים דתיים. בשלב זה התעוררו ספקות בלב רוב חברי מועצת 10 המפקדים, בגלל עליונות הפרסים (15,000 מול 11,000). לאחר התערבות הנציג "האזרחי", קאלימאכוס, נתנו 5 מפקדים את "תורם" למיטליאדס, (כל אחד היה אמור לפקד יום אחד), שהתמקם על הגבעות כ-300 מטר מחוף מאראתון. אבל גם הוא חשש לתקוף, עד שהגיעה ידיעה, בשעות הצהריים, שהפרשים הפרסיים הועלו על הספינות (אולי כדי לנחות בסמוך לאתונה). מיטליאדס תקף בשורה חזיתית עם חיזוקים בשני הקצוות. הפרסים תקפו והתקדמו במרכז בעוד היוונים סוגרים עליהם בצורת פרסה. כשנוכחו הפרסים בסכנת הכיתור החלו לסגת בבהלה לספינות. באותו אחר הצהריים נהרגו 6400 פרסים לעומת 192 יוונים.

על פי המסורת נשלח רץ, באותו ערב, על מנת לבשר על הנצחון. לאחר שהגיע לאתונה עם הבשורה, נפל מת מעייפות. לזכר הארוע מתקיימים כיום מרוצי המארתון (40 ק"מ). אבל לפי דבריו של ההיסטוריון הרדוטוס (ר' 413-) מדובר בשליח, שיצא מאתונה לספרטה על מנת לבקש עזרה ואשר הצליח לחזור כעבור יומיים (ספרטה וחזרה לאתונה = 240 ק"מ).

כעבור שנה (489-) הופקד בידי מיטליאדס צי של 70 ספינות על מנת להעניש את האיים ששיתפו פעולה עם פרס. אבל משנכשל במשימתו נקנס ב-50 טאלנס (סכום גבוה). מיטליאדס נפטר בסמוך לאחר מכן, בהיותו כבן 65.

פיסול: רומא -

"הזאבה" (ברונזה). בוצע ע"י אמנים אטרוסקים.

486- פרס - מלכות כסרכסס (אחשורוש), עד 464-.

483- אתונה - משקיעה את כל הכנסותיה ממכרות הכסף החדשים בבניית צי, בעצת תמיסטוקלס.

499- עד 400-

499- מלחמת פרס ביוונים - מרד הערים היווניות נגד פרס, באסיה הקטנה, מסתיים בחורבן מילטוס (495-).

496- ספרות: יוון -

התקופה המשוערת לתחילת חיבור אסופת המשלים העממיים הידועים בשם "משלי החיות של אזופוס".

תחילת מופעי הדראמה בחגיגות דיוניסוס באתונה.

נפטר **אנאקריאון** (86'). משורר יווני. נולד באסיה הקטנה. הגיע לאתונה בהיותו בן 66 וזכה כאן להצלחה רבה. רוב יצירותיו אבדו למעט ציטטות - רובן מתחום שירי היין - שהיוו השפעה על משוררים רבים עד למאה ה-19 (Anacreon).

490-

מלחמת פרס ביוונים - "קרב מאראתון": דריוש מלך פרס מפליג ליוון בראש צי פינקי עם צבא של 15,000 חיילים, ע"מ להעניש את אתונה בגלל מעורבתה במרד הערים האיוניות (אסיה הקטנה והאיים 40 האיגאיים). צבא פרס נוחת בחוף מאראתון ק"מ מצפון לאתונה. צבא אתונה, 11,000 איש יוצא לקראתו ומחכה על הגבעות ממול לחוף. הפרסים מעלים את הפרשים לספינות (מסיבה לא ידועה). מיטליאדס מפקד צבא אתונה מנצל את ההזדמנות ומביס את הפרסים.

בקרב זה הוכחה יעילותו של הנשק היווני: שריון, רומח וחנית.

מיטליאדס (Mitliades). 544' עד 489-. בן למשפחה עתירת נכסים. אביו זכה שלוש פעמים במרוצי מרכבות באולימפיאדה. דודו יסד את המושבה האוטונומית כרסונס במיצרי הדארדאנלים (היום טורקיה). מאחר והדוד נפטר ללא יורש עבר המקום לידי מיטליאדס (516'). כאן שלט בסגנון הטיראנים: סילק את יריביו והקיף עצמו עם 500 שומרי ראש. כמו כן נישא לבתו של אחד המנהיגים התראקים, שגרו באזור. מעמדו השתנה כאשר הופיע דריווש מלך פרס והפכו לבן חסות. במסגרת זו נלווה למסעות הפרסים כנגד הסקיתים בדרום רוסיה (513-).

מאוחר יותר תמך בערים האיוניות באסיה הקטנה, שמרדו בפרס (499-) ובמקביל הדק את קשריו עם אתונה. לעת זו תפס את האיים למנוס ו-אימברוס אותם העביר לאחר מכן לידי אתונה. בסופו של דבר, עם שובו של דריווש בראש צי גדול (494-), נמלט לאתונה עם חמש ספינות עמוסות באוצרותיו. בעת המסע נלכד בנו, שפקד על אחת האוניות, ע"י הפרסים. כאן נשאר כשבוי מלחמה כל חייו, עם כי זכה ליחס טוב ואף חותן עם אחת הנסיכות וילדיהם נמנו על האצולה הפרסית.

מלחמת פרס ביוונים - הקרב במעבר תרמופילאי: כסרכסס, מלך פרס פולש מצפון ליוון (אוגוסט) בראש עשרות אלפי חיילים וכח ימי של 750 כלי שיט, רובם פיניקים. ליוונים 350 ספינות. היוונים מציבים 7000 איש, בפיקודו של ליאונידאס, מלך ספארטה, במעבר תרמופילאי, על מנת לחסום את דרכם של הפרסים דרומה. 270 ספינות יווניות בפיקודו של תמיסטוקלס ממתניות לצי הפרסי בכף ארתמיזיון, מצפון לאי אובויה, בסמוך למעברי תרמופילאי. 200 ספינות פרסיות מנסות לעקוף את הצי היווני אבל מושמדות בסערה. הצי הפרסי והיווני מנהלים מאבק שנמשך שלושה ימים ללא הכרעה ליד ארתמיזיון. במקביל מתנהל מאבק בן יומיים, ללא הכרעה, במעברי תרמופילאי. ביום השלישי מגלה בוגד יווני לפרסים דרך העוקפת את תרמופילאי. ליאונידאס עם 300 ספארטנים ממשיכים לחסום את מעבר הפרסים. כולם נהרגים אבל בזכותם מצליחים שאר היוונים להמלט דרומה. בהוודע על נפילת תרמופילאי מחליט גם תמיסטוקלס לסגת עם הצי דרומה. תושבי אתונה והצי מפונים לאי הסמוך סאלאמיס. הפרסים בוזזים את אתונה ושורפים את מקדשי האקרופוליס (ספטמבר). תמיסטוקלס מצליח ללכוד את מרבית הצי הפרסי שתקף אותו במיצר בין סאלאמיס והיבשת. יתרת הספינות הפרסיות נמלטות לאסיה וכאן מוטבעות ע"י מלחיהן. כסרכסס חוזר לפרס. הצבא הפרסי נסוג צפונה לתסאליה, יתרת הכח עוזבת את יבשת יוון לאחר שהמפקד הפרסי נהרג ע"י היוונים בפיקוד ספארטה ליד פאלאטאה, שממזרח לאתונה (479-). המשך המלחמה עם פרס, בעיקר ע"י האתונאים (ר' להלן 478- "ברית דלוס") לאורך חופי אסיה הקטנה, קפריסין ומצרים, עד חתימת חוזה שלום (449-). לכבוד ארוע זה הוזמן אצל האדריכל קאליקראטס מקדש הנצחון ("ניקה") הניצב עד היום בשולי גבעת האקרופוליס באתונה (ר' להלן האקרופוליס).

כסרכסס I מלך פרס (בפרסית אחשוורוש). נולד 519- בנח הכור של דריוש I והנסיכה אטוסה, בתו של כורש. עלה לכס המלוכה בהיותו כבן 33 (486-). מיד לאחר מכן נאלץ לטפל במרד במצרים, אותה הכניע באכזריות רבה (484-). בהמשך דיכא מרד בבל, שגם הוא דוכא ביד חזקה. מכאן ואילך לא נשא עוד את תוארי אביו וסבו דהיינו "מלך פרס, מדי, מלך בבל, מלך מצרים" וכו', אלא רק "מלך פרס ומדי השולט על כל העמים...". כ"כ פעל לחיזוק הבטים שונים של תורת זאראטו-סתר (ר' 533-). את המלחמה כנגד יוון יש לראות כנקמה על תבוסת אביו דריוש (ר' 490-), כמו גם לחץ שהופעל עליו ע"י בן דודו הנסיך מארדוניוס ששימש כאחד המפקדים באותו מסע.

תמיסטוקלס (Themistocles) 525- עד 461- נולד למשפחה ממעמד האצולה העתיקה אבל אמו הייתה, כנראה, מפשוטי העם ואולי לא אתונאית. מכל מקום נטייתו הייתה לכיוון הדמוקרטי ברוח התיקונים של קלייסתנס (ראה להלן 510-). בהיותו בן 32 (493-) נבחר כאחד מעשרת המנהיגים לשנה (ארכון). במסגרת זו יזם את פיתוח פיראוס כנמל עיקרי של אתונה בזכות עדיפותו הגיאוגרפית (בוצע 478-). כאשר נתגלו מרבצי כסף באזור לאוריון שיכנע את אזרחי אתונה להשתמש בהכנסה הבלתי צפויה להגדלת הצי בספינות חדשות שהופעלו ע"י 180 ימאים כל אחת: שלוש שורות של 30 משוטים מכל צד (טריארה). להחלטה הייתה משמעות פוליטית וצבאית העתידה לשנות את מהלך ההסטוריה של יוון כולה.

האצולה השמרנית שאפה להשתמש בכסף על מנת לרכוש שריון ונשק לחיל הרגלים הכבד (הופליט). היות וציד זה נרכש באופן מסורתי ע"י האזרחים עצמם, הרי שהשרות ביחידות אלה, שחייב גם אימונים מיוחדים, התבסס בעיקר על בעלי היכולת והאצולה. רכישת הציד האישי היקר על ידי העיר היה מביא לגידול ניכר בכחה היבשתי של אתונה, אבל אולי גם לחיזוק השפעתה של האצולה. הצי לעומת זאת, מומן ותוחזק מקופת העיר ושרתו בו המעמדות הנמוכים, שממילא היו גם תומכי הנהנים העיקריים מחידושיה של הדמוקרטיה. כתוצאה מכך הפכה אתונה תוך שלוש שנים למעצמה הימית החשובה ביותר, תחילה ביוון ולאחר מכן באגן המזרחי של הים התיכון. במקביל גם הלכה והתעצמה השפעתם של הדמוקרטים.

בעת פלישת הפרסים ליוון (ר' להלן 480-), נבחר תמיסטוקלס כאחד מעשרת מפקדי הצבא של אתונה ושימש למעשה כמפקד עליון של הצי היווני המאוחד (לכאורה בראשות ספארטה) והוא אשר העלה את ההצעה לפנות את אתונה ולהעביר את האוכלוסיה לאי סאלאמיס, הסמוך לאתונה, ולעיר טרויזן שבפלופונז. באותה שנה, הביס את הצי הפרסי (למעשה פיניקים) במעבר הצר שבין סאלאמיס ואטיקה. כאן היתה עדיפות מוחלטת לספינות המשוטים הכבדות של היוונים (180 ימאים) לעומת המפרשיות הקלות של הפיניקים, שזקקו למרחב גדול לתימרון. עם סילוק הפרסים לאחר הקרב ליד פאלאטאה (479-) היה אחראי לשיקום חומות אתונה. אבל מדיניותו האנטי ספארטאנית מחד והפרו פרסית מאידך (אופינית לדמוקרטים הקיצוניים) נכשלה והוא נידון לגלות (471-) ל-10 שנים (ר' 510- "אוסטראקיזם"). בהמשך התישב בעיר ארגוס. כאן הואשם ע"י ספארטה בבגידה ונידון למוות שלא בפניו (468-). לאחר מכן נמלט לאסיה הקטנה מקום בו נתקבל בכבוד ע"י הפרסים שמינוהו מושל מאגנסייה וכאן נפטר בהיותו כבן 64 (461-).

ההכנות למסע נמשכו 4 שנים (484 עד 481-) כולל יחידות עזר מכל הפחוות וספינות מכל נמלי הים התיכון, ברובן פיניקיות. במיצרי הדארדאנלים הקים שני גשרי רפסודות אבל אלו התפזרו בסערה וצריך היה להקים מחדש. בהמשך עבר עם אנשיו (יש אומרים 360,000) במשך שבוע ימים, לאחר המפלה הימית ב-סאלמיס חזר לבירתו שושן, מכאן ואילך השקיע את כספי אוצר הממלכה בהשלמת הארמונות בערים המלכותיות פרספוליס ופאסארגוזה וכן מבצעי בניה אחרים (ר' 521-). מעט מאוד ידוע על שנותיו האחרונות וכנראה שהיה מעורב בתככי ההרמון, עד שנרצח בהיותו כבן 54 (466-). את מקומו ירש בנו הצעיר ארטאכרכס.

-479

הגות: סין - נפטר **קונפוציוס** (72). בן למשפחת אצולה, שירדה מנכסיה. נתייתם בגיל צעיר ולמד בכוחות עצמו עד שנהיה לראשון המשכילים בזמנו. מאחר ולא זכה למשרה ממלכתית אסף אליו קבוצה קטנה של תלמידים, איתם דן בעיקר בבעיות מוסר, השרות הציבורי ותיקונים חברתיים. המסורת מיחסת לו את חיבורם של ספרים קלאסיים רבים - ששימשו כבסיס לחינוך הסיני ב-2000 השנים הבאות. מכאן נובע גם מעמדו בין האישים רבי השפעה בתולדות המין האנושי.

-478

יוון - "ברית דלוס", ע"ש האי הקדוש לאפולו: אריסטידס יוזם את איחוד ערי המדינה לחופי הים והאיים האיגאים בראשות אתונה. **אריסטידס** (Aristides). מדינאי ומפקד צבא אתונאי. מיסד "ברית דלוס", שהפכה לימים ל"אימפריה הימית של אתונה". מעט מאד ידוע על חייו. כנראה שנמנה על המנהיגים השמרנים שהתנגדו לתוכניתו של תמיסטוקלס להגדלת הצי של אתונה מהכנסות מכרות הכסף של לאוריון (ר' 483-). כתוצאה מכך נידון לגלות (ר' 510-). אוסטרקאזים) אבל נתבקש לחזור מיד עם פלישת הפרסים (480-). לעת זו השתתף בקרב הימי ליד האי סאלאמיס שבו הובס הצי הפרסי ובהמשך פיקד על הצבא האתונאי בקרב פאלאטאה (479-), שבעקבותיו הסתלקו הפרסים מיבשת יוון.

כעבור שנה (478-) השתתף בקרבות הימיים שהביאו לשחרור הערים היווניות מידי פרס באזור, ביזאנטיום (היום איסטנבול) וקפריסין. באותה שנה פנו ערי החוף האגאיי (מזרח יוון, האיים ואסיה הקטנה) לאתונה, באמצעות אריסטידס, בבקשה ליצור איחוד הגנה ("ברית דלוס") הנשען על עוצמת הצי של אתונה. חברות הברית התחייבו להעביר, מידי שנה, לקופה המשותפת את אותו הסכום שהוטל כמס ע"י הפרסים, על הערים היווניות באסיה הקטנה. האוצר המשותף נוהל ונשמר ע"י האתונאים באי הקדוש דלוס עד להעברתו לאתונה (ר' 454-). מכאן ואילך הפכה "ברית דלוס" מאיחוד הגנה

ל"אימפריה אתונאית". על חייו של אריסטידס לאחר הקמת "ברית דלוס" אין ידיעות מהימנות (אומרים שנפטר באותה שנה 478-). את מקומו כמפקד הברית תפס קימון המנהיג הבולט של אתונה בשנים הבאות.

קימון (Cimon). מנהיג אתונה עד 461-). זכור בעיקר כמי ששמר על האיזון ביוון: עליונות ספארטה ביבשת יוון ועליונות אתונה בערי הים האיגאיי.

קימון היה בנו של מילתיאדס המפקד האתונאי שניצח את הפרסים בקרב מאראתון (ר' 490-). קימון עצמו נחשב לאחד המפקדים המצטיינים בקרב הימי במיצרי סאלאמיס שבו הובס הצי הפיניקי שפעל בשרות פרס (480-). לאחר מכן נבחר מידי שנה כאחד המנהיגים (10 "אזרחים" ו-10 "מפקדים") על אתונה ובנות בריתה (478 עד 461-). במסגרת זו פקד על הצבא האתונאי שסילק את שארית הצבא הפרסי, שעדיין נאחז במצודות בתראקיה שמצפון ליוון (היום טורקיה). בהמשך (466-) הביס, ליד נחל ארמידיון, את הצי הפיניקי, שפעל בשרות פרס בים האיגאיי ולאחר מכן גם צבא פרסי שפעל במערב אסיה הקטנה. כתוצאה שוחררו והצטרפו לברית דלוס עוד ערים יווניות רבות.

קימון יצג את האצולה האמידה והשמרנית של אתונה לעומת המעמדות הנמוכים 'הדמוקרטיים'. החלוקה לשני מחנות התבטאה גם ביחס לספארטה: האצולה ששאפה לברית וחלוקת סמכויות בין אתונה לספארטה והדמוקרטים שחשדו ושנאו את ספארטה. יתרה מכן הצי, מעוז כוחה של אתונה, היה מאויש ברובו ע"י בני המעמדות הנמוכים, שלא היו בידם האמצעים לקנות שריון, כפי שנדרש לשרות בחיל היבשה.

'הדמוקרטים', שניסו להדיח את קימון, האשימו אותו (463-) שיכול היה לכבוש את מקדוניה בעת המסע בתראקיה, אבל לא עשה זאת מאחר וקיבל שוחד ממלך מקדוניה (זוכה). כעבור שנה (462-) פרץ מרד הצמיתים (הלוטים) של ספארטה וכל מדינות יוון הוזמנו לקחת חלק בדכוי המרד. קימון הגיע עם 4000 איש, אבל נדחה ע"י הספארטנים, שחשדו שהאתונאים עשויים לעזור למורדים. הדבר גרם לשערוריה באתונה וקימון נידון לגלות (ר' 510- "אוסטרקאזים"). עם שובו, כעבור 10 שנים (451-), מונה כמפקד כח של 200 אוניות, שנשלח כנגד הצי הפיניקי שפעל מטעם הפרסים בקפריסין וכאן נפטר ממחלה או פציעה.

-474

איטליה - חיסול הצי האטרוסקי ע"י סיראקוס ובנות בריתה. תחילת שקיעת האטרוסקים ועלייתה של רומא.

-468

ספרות: נפטר **סימונידס** (88'). משורר יווני. נולד באי קיאוס (CEOS), שבים האיגאיי. היה הראשון שקיבל שכר תמורת שירתו. למד את מלאכת השירה (תמליל ולחן) באי מולדתו. מכאן עבר

לאתונה וחי בה רוב ימיו. בהמשך שהה זמן מה בתסאליה ובסוף חייו בסיראקוז סיציליה. מיצירותיו נותרו רק ציטטות. מיחסים לו את פיתוח שירת התהילה (ODE) למנצחים בתחרויות האולימפיות. חיבר אפיגראמות, מהן היותר מפורסמת על עמידתם של בני ספארטה בקרב מעברי תרמופילאי כנגד הפרסים (Simonides).

אתונה - סוף שלטון קימון ומדיניות הדו-קיום עם ספארטה ביבשת יוון.

תחילת המלחמה כנגד קורנתוס ולעיתים גם ספארטה, עד 446. המטרה: הגמוניה אתונאית ביבשת יוון (המאבק נקרא גם "המלחמה הפלופונזית הראשונה").

חיזוק נוסף של "החומות הארוכות", באורך 9 ק"מ, להגנה על המעבר מאתונה לנמל פיראוס (הושלמו 456-).

אפילאטס (Ephialtes) מנהיג הדמוקרטים הקיצוניים קובע רפורמות: ביטול בתי המשפט של האצולה (אראופאגוס), העברת כל הסמכויות למועצת העם ("אקלסיה"), מנוי מועצת שלטון ("יבולה") ובתי דין בראשות שופטים נבחרים. אפילאטס נרצח באותה שנה, אבל נשארו תיקוניו, שהביאו לביטול השפעת האצולה השמרנית.

מאחר והדמוקרטים התנגדו לשיתוף הפעולה עם ספארטה, הרי שמכאן ואילך יתחיל המאבק שיביא לנפילת האימפריה של אתונה (404-). ובהמשך לנפילת ההשפעה של ספארטה (371-). ולבסוף להכנעת כל יוון בידי פיליפוס, מלך מקדוניה (338-).

פריקלס (Pericles). מנהיג אתונה, עד מותו בשנת 429. נחשב כמי שגיבש את צורתה הסופית של הדמוקרטיה באתונה והפך את העיר למרכז הרוחני של יוון. בתקופתו ומצוותו נבנה האקרופוליס של אתונה, המסמל עד היום את האדרכלות הקלאסית של יוון בשיאה.

פריקלס נולד (495-) למשפחה אמידה ממעמד האצולה. אביו, גם הוא מדינאי ומצביא, השתתף במלחמה נגד פרס (480-) ונבחר כמפקד הצבא האתונאי (479-) אבל נפטר בסמוך לאחר מכן. נראה שירש מאביו את הזיקה למעמדות הנמוכים (הדמוקרטים), שתמכו בו עד יום מותו. בצעירותו הושפע מהפילוסופים הסופיסטים (ר' 430-) אנאקסאגוראס), בעיקר בפיתוח גישה של קור רוח, אבל גם ספקנות ביחס לתופעות ואמונות בכוחות עליונים. שמו נודע לראשונה בהיותו בן 23 (472-) כאשר שילם עבור העלאת שלושת המחזות של איסכילוס, "הפרסים".

פריקלס נימנה על הסיעה הדמוקרטית שהביאה לסילוקו של קימון (461-), מנהיג האצולה השמרנית שדגלה בשיתוף פעולה בין אתונה לספארטה. אין ספק שתמך במנהיג הדמוקרטי אפילאטס (ר' לעיל) בהכנת החוקה החדשה, שהביאה לצמצום כמעט מוחלט של השפעת האצולה. כשנרצח אפילאטס באותה שנה (461-)

החל להתבלט כאחד המנהיגים המרכזיים של הסיעה הדמוקרטית. אחת מפעולותיו החשובות הראשונות הייתה הרחבת הזכות להבחר למנהיגות (ארכון) גם למעמדות הנמוכים (457-) שריד האחרון לאפליה בין אזרחי העיר). כמו כן קבע תשלום מקופת המדינה לנושאי המשרות הציבוריות: שופטים, חברי מועצה וכו'. בשנים אלו הייתה אתונה עסוקה במאבק שפרץ בין הערים היווניות, הידוע גם בשם 'המלחמה הפלופונזית הראשונה' (446- עד 459-). על חלקו במלחמה זו ידוע רק שהשתתף בקרב הימי שבו הביסה אתונה את הצי הפלופונזי (454-).

זמן מה לאחר מכן, כאשר תמה תקופת גלותו של קימון (461 עד 451-) איפשר לו פריקלס לצאת בראש הצי האתונאי לקפריסין, שהיה בסכנת כיבוש מחדש על ידי הפרסים. אפשר שהיו לצעד זה כמה סיבות: לחדש את הזיקה בין אתונה ובנות בריתה - ברית שנוצרה מלכתחילה על מנת להגן על הערים והאיים בים האייגאי מפני הפרסים, במקביל להמשך המלחמה לשחרור ערים יווניות נוספות מידיהם. אין ספק שקימון והשיגיו הקודמים בעימות עם הפרסים, היה האיש המתאים למטרה זו. יתרה מכן המנוי גם עשוי היה לפייס את השמרנים באתונה שממילא סברו שיש להלחם בפרסים ולא בספארטה. עם זאת נראה שפריקלס גם חשש מפני קימון ולכן העביר חוק, שאין לו הסבר אחר, לפיו לא יחשב אדם לאזרח, על כל הזכויות הנובעות מכך, אלא אם היו שני הוריו אתונאים (אמו של קימון הייתה מתראקיה). ראוי לציין שרבים מהאצולה והמעמדות האמידים נהגו להנשא לזרים, כפי שעתידי לעשות גם פריקלס עצמו שניקשר לאישה בת מילטוס, באסיה הקטנה. יתרה מכן זרים רבים שרתו בצבא, ובעבודות ציבוריות ועסקו במסחר - למעט האיסור על רכישת קרקע ובנינים, שהיה מקובל בכל יוון. מכל מקום קימון נפטר באותה שנה (451-) ממחלה או פציעה. מכאן ואילך לא חודשה המלחמה בפרסים ונראה שאף נחתם איתם חוזה שלום. במקביל גם נחתם הסכם שלום לחמש שנים ביבשת יוון.

בשלב זה נותר פריקלס ללא מתחרה של ממש. אי לכך יכול היה להקדיש את מרצו לבנית האקרופוליס של אתונה, שנהרס ע"י הפרסים (480-) וטרם שוקם. קודמו, קימון, כבר העסיק קודם לכן את האדריכל קאליקראטס על מנת לפנות את החורבות ולהתחיל בבניה. ברוח הפיוס הכללי שאפיין את שלטון קימון הוחלט על שילוב שני הסגנונות העיקריים של יוון: האיוני המייצג את אסיה הקטנה והאיים האייגים והדורי המייצג את היבשת. נראה שבתחילה לא היו תוכניותיו של פריקלס מפליגות מדי. קאליקראטס המשיך בעבודת הבניה ואף הוזמן אצלו מקדש קטן, בסגנון איוני, לאלת הניצחון "ניקה" (449-). אבל כעבור שנתיים חל מפנה בתפיסתו של פריקלס, שביקש להפוך את

את ספארטה ושאר ערי הפלופונו לצאת לעזרתה של בת בריתם קורינתוס כנגד אתונה (431-).

ענה נתגלתה תכניתו של פריקלס: כל אוכלוסית אתונה מצאה מחסה מאחורי החומות הארוכות. הצאן והבקר הועברו לאי הסמוך אוביה. הצי האתונאי שלט בימים. צבא הפלופונו, בראשות ספארטה, עלה צפונה דרך מגארה ועשה כבתוך שלו ביבשה. אבל יתרונה של אתונה היה ברור. הסגר הימי הלך וחנק את קורינתוס שהייתה, למעשה, עיר מסחר התלויה בקשריה מעבר לים. יתרה מכך צבא אתונה 14,000 אנשי חיל רגלי משורין ופרשים התישו את יחידות ברית הפלופונו. אלא שלתוכנית הייתה גם נקודת חולשה בלתי צפויה. כתוצאה מהצפיפות מעבר לחומות פרצה מגפה שגרמה למותם של שליש מהאוכלוסיה והצבא כולל פריקלס (429-).

יוון - המלחמה הפלופונית הראשונה (אתונה כנגד קורינתוס וספארטה): קרב ראשון בין ספארטה לאתונה ליד טאנאגרה, במחוז בואוטיה, מסתיים ללא הכרעה.

אתונה משתלטת על תבאי ושאר ערי בואוטיה. אתונה חותמת הסכם ידידות עם סגסטה (SEGESTA) שבמרכז סיציליה. **עם ישראל -** עלית עזרא הסופר ליהודה.

ספרות: יוון - נפטר **איסכילוס** (69'). ראשון המחזאים הקלאסיים נולד באתונה. בהיותו בן 35 (490-), לחם ונפצע בקרב מאראתון. השתתף בתחרויות רבות לבחירת המחזות לחגיגות דיוניסוס. בדרך כלל נבחרו שלוש דרמות על נושא אחד (טרילוגיה) או יותר. בין הטרילוגיות היה נהוג להעלות מחזה סאטרי על מנת לבדר את הקהל. ידוע שהחל לכתוב בגיל 26 וזכה מספר פעמים במקום ראשון. סה"כ חיבר 90 דרמות מהן נותרו כיום 7: "הפרסים" (472-), "שבעה כנגד תבאי" (467-), "תחינות" (453-), "פרומתיאוס הכבול" (460-), והטרילוגיה "אורסתיאה" (458-), ששרדה בשלמותה. ידוע שביקר פעמיים בסיציליה: בסיראקוז מקום בה העלה את "הפרסים" ובעיר גלה (GELA), מקום בו נפטר. לאחר מותו הועלו מחזותיו ע"י בניו, שהיו מחזאים ידועים בזכות עצמם. אחד מהם אף זכה בפרס ראשון (431-) בתחרות בה השתתפו גם סופוקלס ואוריפידס, אלא שכתביהם אבדו (Aeschylus).

איטליה - תחילת איחוד השבטים הלאטיניים, בראשות רומא, למלחמה באטרוסקים. השלב הראשון נמשך 55 שנה (396-) עד נפילת העיר וויי (VEII), ועוד 100 שנה (295-) עד כיבוש כל שטח אטרווריה (היום טוסקנה).

יוון - המלחמה הפלופונית הראשונה (אתונה נגד קורינתוס וספארטה): מרידות כנגד אתונה: ערי בואוטיה, בראשות תבאי (ממערב לאתונה);

האקרופוליס ובמיוחד את הפארתנון לסמל לעוצמתה ומעמדה התרבותי של אתונה. קאליקראטס סולק ובמקומו מונו האדריכל איקטינוס והפסל פידיאס (ר' להלן אמנות יוון - הסגנון הקלאסי בשיאו). במקביל פנה לכל היוונים (447- עד 445-) לסייע במפעל השיקום על מנת לתת את הכבוד הראוי לאלים, שסייעו בהצלת יוון מידי הפרסים. אבל כצפוי נענה בשלילה. בהמשך התברר שאתונה לא תוכל לשאת בעומס בכוחות עצמה. אי לכך החל למשוך כספים מהאוצר המשותף, של ברית דלוס, שהועבר עוד קודם לכן (454-) מהאי דלוס לאתונה. יתרה מכך התשלומים לקופה, שנועדו לצורכי הגנה וניתנו מרצון, נכפו מעתה בכח הזרוע. בנוסף חוזקה אחיזתה של אתונה על המרחב האייגאי, מרודוס ועד לים השחור, ע"י מערכת של מושבות מבוצרות (Cleruchy), שבהן יושבו אלפי אזרחים אתונאים על קרקעות בנות הברית. אין ספק שהברית הפכה, כתוצאה מכך, ל"אימפריה אתונאית". עד מהרה פרצו מרידות תחילה באזור בואטיה ממערב (BOEOTIA) ולאחר מכן באי אוביה שמצפון לאתונה (EUBOIA). פריקלס המצליח להחזיר לידי את אוביה (446-) אבל נאלץ, בגין התערבות ספארטה, לחתום על חוזה שלום ל"30 שנה", לפיו איבד גם את בואטיה וגם את העיר מגארה, החולשת על המעבר מהפלופונו לאתונה, שהועברה לחסות קורינתוס, בת בריתה של ספארטה.

-458

נראה שלעת זו גמלה ההחלטה להפוך את אתונה לעיר מבוצרת הנשענת על כחה הימי. לצורך זה חיזק החומות הארוכות שחיברו את אתונה לפיראוס. בהמשך (443-) יסד את העיר תוריי (Thurii) בדרום איטליה, אולי בתקווה שיוכל להרחיב את השליטה הימית של אתונה גם ממערב ליוון - אזור שהיה מקורב עד כה לקורינתוס.

-456

באותה שנה (443-) נעשה אחד הנסיונות האחרונים למתוח ביקורת על מעשיו של פריקלס ובמיוחד ניצול האוצר המשותף של בנות הברית לצורך בניה ראותנית. אבל מנהיג האריסטוקראטים, שיצא כנגדו, הוגלה בהצבעת אוסטרקזים. כעבור שלוש שנים (440-) פרץ מרד באי סאמוס שדוכא ללא רחם, כאות אזהרה לאחרים.

בינתיים כמעט הושלם הפארתנון ונערכו חגיגות הסיום (438-), למרות שעבודות הפיסול עתידות להמשך עוד מספר שנים. במקביל נמשך חיזוק האימפריה לאורך חופי הים השחור - מקור הדגנים של אתונה אבל גם אזור השפעה מסורתית של קורינתוס בת בריתה של ספארטה, כמו גם הלחץ של אתונה בחופה המערבי של יבשת יוון, אף הוא בתחום השפעתה של קורינתוס. כל אלה בנוסף לשאיפתה של אתונה להחזיר לעצמה את השליטה ב-מגארה וסביבתה הניעו בסופו של דבר

-451

-446

האי אוביה (מצפון לאתונה) והעיר מגארה (מדרום מערב). צבא ספארטה חודר לאתיקה על מנת לסייע למורדים.
פריקלס חותם הסכם "שלום 30 שנה" עם ספארטה. האי אוביה חוזר לשלטון אתונה, ואילו אזור אוביה ומגארה לחסות קורינתוס וספארטה. מכאן ואילך יכולים הספרטאנים ובני בריתם, לפלוש לאתונה בכל עת. ההסכם הופר ע"י ספארטה כעבור 15 שנה (ר' 431-).

445- עם ישראל - נחמיה מתמנה מושל יהודה, מטעם מלך פרס. שיקום חומות ירושלים.

438- אדריכלות: יוון - טקס סיום הפארתנון על האקרופוליס, של אתונה.

ספרות: נפטר פינדארוס (82'). משורר ומוסיקאי. נחשב לאחרון היוצרים החשובים של "שירי תהילה" לזוכים בתחרויות באולימפיה, דלפי ועוד (Pindaros).

אוכלוסייה:

יוון - 2,000,000 נפש, כולל 1 מליון עבדים.
אתונה - 300,000 איש: 175,000 אזרחים (43,000 בוחרים), 100,000 עבדים ו-25,000 זרים.

431- יוון - תחילת "המלחמה הפלופונזית": אתונה ובנות בריתה ("האימפריה הימית של אתונה") כנגד ברית ערי הפלופוניז בראשות ספארטה, עד נפילת אתונה (404-).

430- יוון - מגפה מחסלת שליש מתושבי אתונה.

פילוסופיה: נפטר -

424- אמפידוקלס (52'). נולד ופעל באקארגאס, סיציליה. טען שהחומר מורכב מ-4 יסודות: אדמה, אש, אוויר, אש ומים. אלה מופעלים ע"י שני כוחות מנוגדים: האהבה, המחברת ביניהם והשנאה המרחיקה אותם זה מזה (Empedocles).
לאוסיפוס: פילוסוף מדען יווני. פעל במאה ה-5 לפנה"ס, כנראה במילטוס. עפ"י אריסטו (ר' 322-) ותלמידו תיאופראטוס, הגה את רעיון האטום: החומר מורכב מאין סוף פרודות קטנות, שאינן ניתנות לחלוקה, הנמצאות במצב מתמיד של תנועה. כתוצאה מכך שהם נתקלים זה בזה נוצרים החומרים השונים. היקום נוצר כתוצאה מהתקלות הפרודות היוצרות מערבולת. צורת הארץ (לדעתו כמעין חבית) היא מרכז עולמו של האדם. כיום קשה מאוד להבחין בין דעותיו לאלו של דמוקריטוס (ר' 370-) היות וכמעט שלא נשאר דבר מכתביו. עם זאת מיחסים לו שני חיבורים ששרדו: "מערכת היקום" ו"על המח" (Leucippos).

אנאקסאגוראס (70'). נולד באסיה הקטנה. זכור כמי שגילה את הגורם האמיתי לליקוי החמה.

הגיע לאתונה בהיותו בן 20 (480-). מהראשונים שהביאו לכאן את המסורת הפילוסופית וחקר המדע של מילטוס. התיידד ותמך בפריקלס. בהיותו בן 50 (430-) הואשם בחילול שמים, בגין טענתו שהשמש אינה אלא גוף לוהט, שגודלו כחצי האי הפלופוניזי. זוכה לאחר התערבות פריקלס. אבל, נאלץ לגלות מאתונה עד מותו, כעבור שנתיים (Anaxagoras).

לפי אנאקסאגוראס היקום עשוי מאין סוף חומרים כולל חומרים אורגניים, שאלמלא כן כיצד יכול החומר האורגני להוצר מחומר לא אורגני. כמו כן טען שהעולם נברא ע"י התגבשות חומרים דומים בכח המחשבה או ההגיון. נוכחותו, של כח זה, בגוף החי היא המאפשרת את הפיכת החומר הלא אורגני למזון - דהיינו לחומר אורגני (ר' גם דמוקריטוס 370-).

429- אתונה - קליאון (Cleon) המנהיג הבולט של אתונה, לאחד פריקלס. יצג את מעמד הסוחרים. דגל במדיניות בלתי מתפשרת כלפי ספארטה ובנות בריתה, כמו גם נגד אלו שביקשו להינתק מהברית עם אתונה. הגיע לשיא הצלחתו כאשר הביס יחידת צבא של ספארטה (425-). נהרג (422-) בעת פעולה כנגד צבא ספארטה באזור תראקיה (מצפון ליוון). קליאון מוצג באור שלילי במחזות של אריסטופנס וההסטוריה של תוקדידס.

התפרצות שניה של המגפה באתונה.

427- יחידות הצי האתונאי פועלות מדרום ומערב לפלופוניז, כנראה במטרה לנתק את הקשרים בין קורינתוס לאיטליה (פעולות אלה נמשכו עד 421-).

424- נסיון אתונה להשתלט מחדש על הערים תבי ו-מגארה מסתיים בכשלון.

423- ספארטה שולחת צבא לכיבוש המעוזים של אתונה בחופי תראקיה (מצפון ליוון).

421- חוזה שלום זמני בין אתונה לספארטה. ספארטה מוותרת על הכיבושים בתראקיה. ("שלום ניקיאס"), עד 415-.

ניקיאס (Nicias) מדינאי ואיש צבא אתונאי. נימנה, כנראה, על הזרם השמרני. ניהל את המו"מ שהביא להסכם השלום עם ספארטה (421-) הקרוי על שמו. ההסכם הופר כאשר אתונה יצאה לכבוש את סיראקוס בסיציליה, במטרה לשלוט בים, בעורף הפלופוניז. בראש חיל המשלוח (140 ספינות) הוצבו שלושה מפקדים: ניקיאס לאמאכוס ואלקיביאדס. לאמאכוס נפטר בסמוך לאחר ההפלגה, אלקיביאדס נשפט למות שלא בפניו ונמלט (ר' 411-). הצבא והצי האתונאי לא הצליחו ללכוד את סיראקוז וניקיאס ביקש לחזור. במקום זאת בחרו מנהיגי אתונה לשלוח עוד 60 ספינות (413-) המפלה קרתה באותה שנה.

אתונה איבדה 4000 איש ואת מרבית הצי. ניקיאס וכמה מהמפקדים האתונאים נתפסו ע"י אנשי סיראקוס והוצאו להורג.

-415

חידוש "המלחמה הפלופונזית": האתונאים שולחים צי וצבא לכיבוש סיראקוס בסיציליה (140 ספינות, 3000 ימאים, 600 פרשים). האתונאים לא מצליחים לסגור המצור על העיר בגלל יתרון הפרשים של סיראקוס (1200 איש). אתונה שולחת תגבורת לסיציליה (60 ספינות, 1000 ימאים). ספארטה שולחת יחידת צבא לעזרת סיראקוס.

-413

הצי וחיל המשלוח של אתונה לסיציליה מושמדים ע"י סירקוס (ר' ניקיאס 421-). מרידות נגד אתונה באסיה הקטנה ובאיים האיגיאים. אתונה משקמת את הצי (412-). ספארטה מציבה חיל מצב באטיקה (בעצת אלקיביאדס).

פילוסופיה: נפטר -

פרוטאגוראס (72'). יליד אבדרה בצפון יוון. נחשב לאבי השיטה הסופיסטית. פעל רוב ימיו באתונה. כאן זכה להצלחה כלכלית בנוסף להשפעה בתחומי ההגות והמדעניות.

פרוטאגורס, שלימד במשך למעלה מ-40 שנה, טען שגישתו מורה על הדרך הנכונה בחיי היומיום. אימרתו "האדם הוא אמת המידה לכל הדברים", זכתה לפרושים רבים, ביניהם הרואים בה את עיקר תפיסת העולם היוונית. גם אפלטון התייחס לתורתו באחד ממאמריו הקרוי על שמו.

בהיותו בן 60 (415-), לאחר שפירסם חיבור בו הביע את ספקותיו ביחס לאלים, הובא למשפט באשמת כפירה. כתביו נשרפו והוא עצמו הוגלה מאתונה עד ליום מותו, כעבור 5 שנים (Protogoras).

הסופיסטים טענו שהם אנשי מקצוע, שעיסוקם בתבונה מבוססת על כח הדיבור וכושר ההמצאה. לא יפלא, על כן, שבסופו של דבר נמצאו ביניהם מי שאמרו "הצדק הוא המועיל לחזק". מכאן ואילך הפך המושג סופיסט לשם נרדף למי שטוען - בדרך כלל תמורת שכר - בזכות כל ענין, אפילו אינו צודק, בידועין שאין בו אמת. אבל, גם עידון רב במעשה, מחשבה הבנה וכו' (בעברית, תיחכום).

הרודוטוס (72'). "אבי ההיסטוריה". יליד אסיה הקטנה. הושפע מהפילוסופים של מילטוס (אסיה הקטנה), כגון אנאקסימאנדר ובמיוחד מ-הקאטאוס (Hecataeus), שהתמקד בחקר הגיאוגרפיה של האיים והארצות לאורך חופי הים התיכון. הרודוטוס עצמו ערך מסעות לערים היווניות לאורך חופי הים השחור, וכן לצור, צידון מצרים ועוד. מכאן נראה שכוונתו המקורית הייתה לחבר ספר גיאוגרפיה, כמו הקאטאוס, כולל תאורי אתרים, ומיתוסים. רק מאוחר יותר

פנה להסטוריה - בעיקר תאר את מלחמות יוון ופרס (Herodotus).

הכינוי "אבי ההיסטוריה" נובע מגישתו העניינית, אבל, ניכרת גם נטייה חזקה ביחס ארועים שונים, לגורל רצון האלים וכו'. גישה זו - הנוגדת את דרך ההגיון של מאטוס - מקורה אולי בהשפעת תרבות אתונה, מקום בו חי שנים רבות. אין ספק שכאן ראה את הקלאסיקה בהתהוותה בכל התחומים: אדריכלות, פיסול, ציור, שירה ודראמה וכן הכיר אישית את אוריפידס וסופוקלס, ואפשר שהשפיע ישירות על ההסטוריונים ממשכי דרכו, כגון קסנופון ותוקידידס. נפטר, בהיותו בן 70, בעיר תוריי (THURII) מושבה אתונאית שנוסדה בדרום איטליה בתקופת דריקלס. תוכננה ע"י היפודאמוס.

-411

אתונה - נסיון לכוון משטר אוליגארכי. חוסל לאחר כמה חודשים ע"י הימאים. אלקיביאדס נבחר למפקד הצי על הימאים של אתונה (עד 408-).

אלקיביאדס (Alcibiades) 450- עד 404-. נחשב לאחד מגדולי המצביאים האתונאים במלחמת הפלופונז. נולד למשפחה עשירה ומכובדת. אביו נפטר בקרב בהיותו נער ולאחר מכן הועבר לרשותו של קרוב משפחה, המדינאי פריקלס. בצעירותו היה מיודד עם הפילוסוף סוקראטס ויחד שרתו בשני קרבות (ר' 399-). הושפע גם מ-אנאקסאגוראס (ר' 430-) ו-פרוטאגוראס (ר' 413-).

בהיותו בן שלושים (420-) מונה, לשנה, כאחד מעשרת מפקדי הצבא ושוב בשנים הבאות (עד 415-). בתקופה זו ניסה ליצור ברית צבאית כנגד ספארטה, עם הערים הפלופונזיות ארגוס אליס ו-מאנטינאה אבל נחל מפלה (418-). חזר ורכש את חיבת האתונאים ע"י מימון שבע מרכבות שזכו במקום ראשון, שני ורביעי במשחקים האולימפיים (416-). בהמשך כאשר הגיעה משלחת מ-סגסטה בסיציליה (415-) בבקשת עזרה במאבקם נגד שכנתם סיראקוס הוחלט לשלוח צבא וצי. אלקיביאדס שתמך ברעיון, ואולי אף יזם את הפעולה, נבחר כאחד משלושת מפקדי הכח (140 ספינות). בסמוך לאחר מכן הואשם בחילול מצבות האל הרמס, אבל לא ניתנה לו אפשרות להתגונן ונצטווה לצאת מיד לדרך. לאחר הגיעו לסיציליה נודע לו שנידון למות שלא בפניו. מאחר והפליג על ספינה שמימן בכספו, הצליח להמלט לספארטה ופעל בשרותה, ע"י שגורש על ידם (414 עד 412-). בהמשך הוזמן ע"י הימאים האתונאים, רובם 'דמוקרטים', לעמוד בראש הצי (411 עד 408-) ששוקם לאחר המפלה בסיציליה (ר' 413-). במסגרת זו הביס שתי יחידות צי של ספארטה ובנות בריתה וע"י כך להבטיח את אספקת הדגנים מזרוע רוסיה לאתונה. ההצלחה איפשרה לו לחזור לאתונה ואף מונה למפקד כללי לפעולות הצבא והצי (407-).

במקדוניה וכאן נפטר. ידוע שהיו לו שלושה בנים - אחד מהם השלים כנראה את המחזה "איפיגניה באוליס". לפי מקורות עתיקים חיבר 92 מחזות מהם נותרו 19 ביניהם: "איפיגניה באוליס" (423-), "נשות טרויה" (415-) "איפיגניה בטאורוס" (413-); "אורסטס" (408-); "בככאנתים" (406-) וכן סאטירה בשם "קיקלופים" (Euripides).

המלחמה הפלופונית: צי ספארטה מחסל את מרבית הצי האתונאי: 160 ספינות, 3000 ימאים.

אתונה מורעת ונכנעת ללא תנאים: פרוק החומות, ביטול כל הסכמי ברית דלוס. משטר אוליגארכי של "30- טיראנים" שולט באתונה.

סוף מלחמת הפלופונית: הגמוניה של ספארטה.

*סופה של אתונה כמעצמה צבאית מסמן גם את תחילת דעיכתה של יוון העצמאית. ספארטה נדחקה מההגמוניה, כעבור 33 שנים, ע"י ערי בואטיה בראשות תבני (371-) ומכאן ואילך הסתפקה בשמירה על קיומה. כעבור זמן קצר יחסית לא נותר מי שיגן על יוון. בשלב זה (359-) מתחילה עלייתה של מקדוניה בראשות פיליפוס (אביו של אלכסנדר "הגדול"), העתיד להשתלט על יוון תוך 20 שנה (338-).

מצרים - מורדת ומשתחררת מפרס. שושלות 28,29,30. 404 עד 343 = 61 שנים: נשענו על צבא של שכירים ממוצא יווני אבל, בניגוד לקודמיהם שהיו מתיישבים, דרשו אלה תשלום במזומנים, דרישה שחייבה את יציאת המטבעות הראשונות בתולדות מצרים.

לדיכוי המרידות נשלח מפרס צבא שכירים יווני. הנסיון הראשון לדיכוי המרד נכשל בגלל גאות הנילוס וסכסוך שפרץ בין המפקד הפרסי ופיקודיו היוונים. במסע השני נכבשה מצרים (343-) לאחר קרב קצר, שנערך בין שני צבאות שלחמו בו יוונים משני הצדדים. על מנת למנוע התקוממות נוספת נקבע למצרים מעמד של מחוז פרסי. מצב זה התמשך 11 שנה עד שפרס עצמה הובסה ע"י אלכסנדר מלך מוקדון (332-) ומצרים עברה לידי מפקדים מוקדונים.

חידושים: שימוש ראשון ב-בליסטראות לניגוח חומות (במלחמת סיראקוס כנגד קארטגו).

יוון - סילוק "30 הטיראנים" מאתונה וחזרה לשלטון דמוקרטי.

אבל כאשר לא חודש שרותו (406-) בגלל מפלה ימית של אחד מסגניו, שוב חשש לחייו ונמלט לתראקיה בצפון יוון (405-). מסופר שבסמוך לכאן פגש את הימאים האתונאים שעייפו ממרדף ארוך אחר הצי הספארטני והעלו את אוניותיהם לחוף על מנת לנוח. אלקיביאדס הזהיר את המפקדים מפני הסכנה האורבת להם על החוף, אבל לשוא. זמן קצר לאחר מכן נתגלו והובסו ע"י הספארטנים. כתוצאה מכך נותקה אספקת המזון לאתונה והעיר נאלצה להכנע לאויביה. שנה, לאחר מפלת אתונה, עבר לעיר פריגיה בצפון מערב אסיה הקטנה וכאן נרצח בהיותו בן 46 (404-) ע"י המושל הפרסי, כנראה ביוזמת ספארטה.

הסכם לשיתוף פעולה בין ספרטה לפרס כנגד אתונה (בעיקר כסף למימון צי בפיקוד ספארטה).

ספרות: נפטרו - סופוקלס (90'). מחזאי. נולד ופעל באתונה. בנו של יצרן שריון אמיד. זכור כיפה תואר, מוסיקאי, אתלט מצטיין ופעיל בענייני ציבור. בהגיעו לגיל 56 (440-) נבחר לראשונה לאחד מעשרת מפקדי הצבא. בהמשך בהיותו בן 83 (413-) מונה לועדה המיוחדת לגיוס כספים, על מנת לשקם את הצי שאבד במסע לסיראקוז, סיציליה. סופוקלס עוד הספיד את מתחרהו המחזאי אוריפידס אבל נפטר בעצמו באותה שנה (שנתיים לפני כניעתה של אתונה).

סופוקלס חיבר 123 מחזות שהוצגו ב-30 ארועים (4- מחזות בכל אחד) וזכה ב-23 פרסים ראשונים לעומת איסכילוס שזכה 13 פעמים ואוריפידס 4. מכל עבודתיו נותרו כיום רק 7 מחזות (רובם ללא תאריך): "איאקס"; "אדיפוס" ב-קולונה"; "נשות טראכונה"; "אדיפוס המלך"; "אלקטרה"; "אנטיגונה" (441-); "פילוקטטס" (409-) וכן 400 שורות של סאטירה אחת (Sophocles).

אוריפידס (78'). מחזאי. נולד ופעל באתונה. מחזאי אתונאי, בן למשפחה אמידה, אם כי לפי אריסטופאנס עסקה אמו במכירת תבלינים בשוק. ידוע שלפחות פעם אחת נשלח כשגריר (לסיראקוז, סיציליה). זכה רק 4 פעמים במקום ראשון בתחרויות המחזאים, בפעם הראשונה בהיותו בן 53 ובפ עם האחרונה לאחר מותו. במקביל זכה עשרים פעם למעמד "אחד משולשת המחזאים הטובים של השנה". המסורת אומרת שהיה ידיד של הפילוסופים, אנאקסאגוראס, פרוטאגוראס ועוד, שהשפיעו על יצירתו. את השנתיים האחרונות לחייו עשה בחצר המלוכה

* * * *

אמנות: יוון -

הסגנון הקלאסי המוקדם. 500- עד 450.

ציור כדים -

עדיפות מוחלטת לסגנון "הדמויות האדומות" (על רקע שחור) של אתונה.

על התפתחות בתקופה זו ניתן ללמוד במקצת מצוירי הכדים בעיקר רישום קוי הגוף. הסגנון עדיין מדגיש את הצדודית אבל מורגשת כבר שליטה של ממש בתאור הדמות מלפנים ואפילו מבט 4/3.

ציירי כדים מפורסמים (באתונה):

מיסון (Myson)

פעל בשנת 500. צייר כדים אתונאי. בסגנון "הדמויות האדומות". השפיע על כמה מבני דורו, ביניהם בריגוס, דוריס, מארקון.

בריגוס (Brygos/Brygos)

פעל 500- עד 475. צייר וקדר אתונאי. היות ועל הכדים מופיעה רק חתימה אחת, מקובל לחלק את עבודותיו בין בריגוס הצייר ובריגוס הקדר.

הצורה הכמעט טבעית של תנועת הגוף והבד בצוירו מאפיינת את התקופה הקלאסית. בעבודתו המפורסמת ביותר, הנקראת על שמו "ספל בריגוס" (לובר, 490-), מתוארת "ביזת טרויה". כדים נוספים על נושאים מיתולוגיים נמצאים כיום במינכן, ניו-יורק ולונדון.

דוריס (Duris/Douris)

פעל 500- עד 470. קדר וצייר אתונאי, מתקופת הקלאסיקה המוקדמת. עד היום זוהתה חתימתו על 40 כדים ובכולם, פרט לשניים, הוא מופיע כצייר. סה"כ מייחסים לו 200 עבודות, מהן יצירות מופת כגון: "ג'יזת הזהב", "יאסון והדרקון", "אייאקס ויוליסס" (וינה) "קנתאורוס" (בריסל) ואת כד "אאוס מחבקת את בנה המת ממנו" (פריז). דוריס צייר לעתים נדירות בסגנון "הדמויות השחורות" (שחור על אדום) והשאר בסגנון "הדמויות האדומות" (אדום על שחור). באלה עיבד מחדש נושאים מסורתיים. ויש הסוברים כי סגנונו מייצג את טכניקת ציורי הקיר של תקופתו.

צייר "כד ברלין" (Berlin Painter)

פעל 500- עד 460. צייר כדים אתונאי אלמוני, נקרא על שם כד המצוי בברלין. סגנונו מתאפיין בביטול הפסים הדקורטיבים מעל ומתחת לדמויות וע"י כך ניתן יותר שטח ודגש לציור המרכזי.

חלק מהחוקרים מוצאים שינוי בסגנונו בין השנים 480-500 לבין אלו שצייר לאחר מכן. לדעת אחרים מדובר במתלמדים, שחיקו את סגנונו או צייר חשוב אחר שעבד באותה סדנה. מיחסים לו כ-300 כדים הנמצאים בברלין, מינכן, לונדון, פריז, ניו-יורק ועוד.

צייר כד ניובה (Niobe)

פעל 475- עד 450. צייר כדים אתונאי. נקרא על שם כד בסגנון "הדמויות האדומות" (על רקע שחור) המתאר את ניובה וילדיה ואת האלה אחנה והראקלס. הדמויות, המודגשות בקוים לבנים, ממוקמות בגבהים שונים על מנת ליצור תחושה של עומק פרספקטיבי. יש סוברים שצייר הכד מייצג את הטכניקה החדשנית אותה פיתח הצייר האתונאי פוליגנוטוס.

ציירים מפורסמים שיצירותיהם אבדו.

פוליגנוטוס (Polygnotos)

פעל 475- עד 440. צייר יווני יליד תאסוס. בנו ותלמידו של צייר בשם גלאופון. לאחר שעבר לאתונה, ונעשה בה אזרח, התיידד עם קימון (ר' 478-) פטרונו של האדר' קאליקראטס (מסופר שהיה אהוב לבה של אלפיניקה, אחותו של קימון). סופרים רבים, ביניהם פליניוס (ר' 79+) ופאוסניאס

(ר' 176+), מתארים את יצירותיו המפורסמות ביותר, כגון "הרס טרויה" ו"הירידה לשאול" (נקויה), שצוירו על קיר הלסכה (לשכה = אולם האסיפה) של קנידוס בדלפי. יצירות נודעות נוספות משלו היו "חטיפת הלאוקיפידות" ו"קרוב היוונים והאמזונות", שצוירו (475-) במקדש הפסטוס, באתונה, הידוע גם בשם התזאום (THESEUM), וכן את "כיבוש טרויה" (460-) ב"סטואה פויקילה" באתונה (STOA POIKILE). אבל יש המייחסים ציור זה לתלמידו ושותפיו: מיקון או פאנאינוס.

הישגיו המיוחדים: ביטוי רגשות, אפקטים של מרחב והקצרים פרספקטיביים. וידוע גם שהשתמש בארבעה צבעים: שחור, לבן, אדום ואוקר. בזכות כל אלה נחשב בזמנו לגדול החדשנים.

פיסול:

התקופה מתחילה בהרס ערי איוניה (495-) ואתונה (480-) ועד לתחילת תקופת פריקלס באתונה (460-). מכאן שעיקר הדגש מתייחס לעידן השיקום שהחל מיד לאחר הניצחון הגדול על הפרסים. עם זאת, מן הראוי לציין את היצירה המפורסמת ביותר, שנעשתה ע"י אלמונים במקדש זאוס באולימפיה. בגמלון חזית המזרח, מתוארים גברים ונשים המתכוננים למרוץ הכרכרות, כשפניהם מביעות את השלווה והאיוון המזוהים עם הקלאסיקה המוקדמת. תנוחת הגברים מדגישה את הטלת הגוף על אחת הרגלים ("קונטרה פוסטור") ואילו הנשים עטויות גלימות קפלים. בגמלון החזית המערבית והמטופות (החלק העליון של הקורה שמעל לעמודים בסגנון הדורי) התאורים דינמיים יותר והבעות פנים מגוונות. אבל הפרטים והסגנון הכללי מצביעים על המשך המסורת הארכאית.

לתחילת התקופה משייכים את פסל "קורוס קריטוס", שנתגלה באתונה (490-). במוזיאון האקרופוליס, אתונה.

מסוף השלב הקלאסי המוקדם נתגלו זוג פסלי ברונה, כנראה מקוריים, בגובה 2 מטר, שנמשו מהים בשנת 1972. הפסלים מתארים, כנראה, דמויות של לוחמים, אם לדון על פי גודש השרירים והמבט הפראי - הנוגד את עצם המושג קלאסיקה. מקצת ההתרשמות נובעת גם מליטוש הברונזה וטכניקת ההשתלה של שניים ועיניים משנהב (470-). במוזיאון נאציונלה קאלאבריה, איטליה.

יש דמיון מסוים בין אלו ודמות מברונה, אשר נמשתה גם היא מהים, ליד כף ארטמיזיון. הפסל מתאר כנראה את אחד האלים, אולי "פוסידון" (אל הים), וזאת ע"פ תנוחתו, שכולה הדר ורוממות אולימפית (470-). במוזיאון הארכיאולוגי, אתונה.

פסל הברונה השלישי מתקופה זו, "הרכב מדלפי" (470-). במוזיאון דלפי. מצטיין בעמידתו הזקופה ועיצוב קפלי הלבוש. בערך מסוף אותה תקופה ולכן שונים לחלוטין, הם התבליטים משיש המעטרים את הגלוסקמה הידועה בשם

"כס לודוויזי", ביניהם התיאור המפורסם של "אפרודיטה יוצאת מהים" (460-). במוזיאון נאצינלה, רומא).

בתקופה הקלאסית, ממחצית המאה ה-5, החלה להתפתח גם אמנות הדיוקן בפיסול. כיום נשתמרו העתקים אבל גם פסלים מקוריים בודדים כגון אלה של תמיסטוקלס ופריקלס, בהם ניכרת עדיין הנטיה לבטא את הטבע בצורתו האידיאלית.

* ההבדל בין הפיסול הקלאסי בשיש - המוכר ברובו מהעתקים רומיים - ובין פסלי הברונזה הנימשים מהים, נובע לא רק מטיבם של החיקויים, אלא מעצם העבודה בחומרים שונים. הדגמים ליציקת ברונזה נעשים מחומר המאפשר תיקונים ושינויים תוך כדי עבודה, כמו גם חופש ניכר בהסטת משקל הגוף, תנועת ידים ויחסי אברים עדינים יותר. חופש זה מתאפשר גם בתבליט, אפילו הוא גבוה ומנותק כמעט מהקיר. לעומת זאת הפיסול בשיש, מאלץ את האמן לשקול בזהירות רבה את מגבלות החומר. מכל מקום ראוי לזכור, שמרבית הפסלים מתקופת הקלאסיקה ואילך נעשו בברונזה ואלה כידוע אבדו. מכאן שדווקא פסלי השיש (ליתר דיוק ההעתקים שהוכנו עבור הרומים ואשר נתגלו באיטליה) הם שנתנו את הדחף הראשוני וקבעו את צרכם של אמני הרנסאנס וכנראה שסוג זה של פסלים הוא שהשפיע גם על קודמיהם בתקופת

הגותיקה בצפון צרפת.

פסלים מפורסמים:

מירון (Myron)

פעל 480- עד 440- פסל יווני, יליד אלאותר, אתיקה. נחשב לבולט בין אמני הקלאסיקה המוקדמת. חי באתונה והיה תלמידו של פסל בשם אגלדס. ידוע שפיסל, בעיקר בברונזה, דמויות של אלים, גבורים, אתלטים וחיות. בזכות הצלחתו הוזמנו אצלו עבודות - בנוסף לאתונה - עבור דלפי, אולימפיה וארגוס.

פסלו המפורסם ביותר, "זורק הדיסקוס" (דיסקובולוס), מוכר מכמה העתקים רומיים ונחשב בשעתו לחידוש נועז בפיסול: תיאור גוף מתעקל בתנופה ותפנית חדה, תוך שמירה על איזון בין ההרפיה והמתח של האיברים.

פסל אחר של מירון, "אתנה ומרסיאס", שהיה באקרופוליס של אתונה, ידוע גם הוא מהעתקים רומיים, בנוסף להדפס על מטבע מתקופת אדריאנוס, ציור כד בסגנון "הדמויות האדומות" (ברלין) וכד שיש (אתונה). מייחסים לו עבודות נוספות, כגון "הראקלס", "נער קושר סרט" (אנאדימנוס), "ראש של פרסאוס". משאר עבודתיו נותרו רק תיאורים ספרותיים.

ליקיוס (Lykios) בנו של מירון היה גם הוא פסל מפורסם בזמנו, אבל לא ניתן לזהות את עבודותיו.

* * * * *

אמנות: יוון -

"הסגנון הקלאסי בשיאו". 450- עד 400-. נקראת לעתים תקופת פריקלס, שמשל באותם ימים באתונה ולעתים תקופת פידיאס, בזכות מעמדו כמתאם עבודת שיקום האקרופוליס של אתונה.

ציור כדים:

אתונה - לאחר התחלה מזהירה מורגשת בסוף התקופה ירידה בענף זה בעיקר בגלל המעבר לכלי ברונזה מרוקעים.

ציירי כדים מפורסמים:

צייר "כד אכילס" (Achilles Painter)

פעל 460- עד 430-. צייר כדים יווני אלמוני. נקרא על שם כד אמפורה מפורסם, בסגנון "הדמויות האדומות" (על רקע שחור) ועליו תאור דמותם של אכילס ובריסייס (Briseis). על בסיס סגנוני מיחסים לו ציורים של למעלה מ-200 כדים - מרביתם בקו עדין ביותר על רקע לבן. לדעת החוקרים הטכניקה, בדומה לזו של כד ניובה, קרובה ביותר לציור הקיר היווני בתקופה הקלאסית. דעה זו מתבססת בעיקר על עדויות שבכתב.

ציירים מפורסמים שיצירותיהם אבדו:

פאנינוס (Panainos)

פעל 450- עד 425-. צייר אתונאי, אחיו או אחיינו של פידיאס. ייחסו לו את ציור "קרב מאראתון" ב"סטואה פויקילה" באתונה (460- עד 450-). לפי גירסה אחרת צוייר ע"י פוליגנוטוס או מיקון.

אגאתארכוס, (Agatharcus)

איש אתונה פעל 430-. צייר אתונאי. ידוע שהכין תפאורות למחזות של איסכילוס וכן ציורי קיר בהם הגיע להישגים שהרשימו את בני זמנו בזכות אפקטים של פרספקטיבה.

אפולודורוס (Apollodorus)

פעל 430-. צייר אתונאי. נאמר עליו שהיה הראשון שפיתח את טכניקת הצללים (SIAGRAPHOS) וע"י כך הצליח ביצירת אשלית מציאות. כל עבודתיו אבדו אבל דורות רבים אחריו עוד מוזכרות יצירותיו (כולן באתונה): "אודיסיאוס", "כהן מתפלל", "אייאקס מוכה בברק".

זאוקסיס (Zauxis)

פעל בסוף המאה ה-5. מהציירים המפורסמים של יוון. פעל בדרום איטליה (כל יצירותיו אבדו). מיחסים לו את קידום הטכניקה של יצירת אשלית המציאות (TROMPE L'OEIL) לרמה שלא נודע כמותה. עוד נאמר עליו ש"נכנס בפתח שפתח אפולודורוס". לפי המסורת היה תלמיד של אמן בשם דמופילוס איש הימרה בסיציליה. אבל יש אומרים, שהיה גם תלמידו של נזאוס איש תאסוס בצפון הים האייגאי.

לפי התאורים בכתב נטה לחלק את הקיר לריבועים - כמעין תמונות ממוסגרות - ולא קיר שלם וזאת על מנת לבודד ולהתרכז בדמות מסוימת, בדרך כלל חיי היומיום: אתלטים, נשים זקנות, ילד אוכל ענבים ואפילו טבע דומם. אבל, גם נושאים מיתולוגיים ודמויות של אלים כגון זאוס, ארוס, ועוד. סופר שצייר אשכול ענבים כה מדויק עד שציפורים ניסו לנקר אותו. על אף שלא ניתן להצביע

ידוע שעיזב את נר התמיד שבער בארכטיאום. היום מיחסים לו את ההעתק הרומי של פסל אפרודיטה (APHRODITA GENETRIX בלובר) וסידרת תבליטים של מניאדות מרקדות (מטרופוליטן ניו יורק). בזמנו נאמר שהגזים בכיסוי הדמות בבדים ועדיים.

אדריכלות:

המבנים המעטים, ששרדו לאחר ההרס שגרמו הטבע וידי האדם, היו נשארים כספר חתום אלמלא שרדו גם מקורות ספרותיים אחדים, כגון חיבוריהם של הרומים, האדריכל **ויטרוביוס** והמדינאי ו-**פליניוס** הזקן (שניהם ממאה ה-1 לספירה) ושל הגיאוגרף היווני **פאוסאניאס** (המאה ה-2 לספירה).

אקרופוליס ACROPOLIS

(אקרו = גבוהה. פוליס=עיר). בדרך כלל גבעה מבוצרת, עליה ממוקמים מקדשים ובנייני ציבור בעלי זיקה דתית. קדושתו של המיתחם קשורה גם בקיומם של מעונות או נקיקים ומערות, שנחשבו כמשכנם הטבעי של האלים ביוון העתיקה.

האקרופוליס היה מרכז העיר היוונית. מקובל שתחילתו כמבצר החולש על סביבתו; לימים הרחיבו את היקף החומות על מנת לתת מקלט לתושבים בעיתות מלחמה. בשלב מאוחר יותר בטלה משמעותו האסטרטגית עד שהפך לאזור קדוש לאלים המגינים על העיר.

המונח מוזהה היום בעיקר עם האקרופוליס של העיר אתונה. כאן היה משכנה של אתנה, אלת התבונה והמלאכה והעיר, אתונה, הנושאת את שמה.

ב-480 נותצו ונשרפו הבניינים והפסלים באקרופוליס של אתונה ע"י הצבא הפרסי. לאחר נסיגת הפרסים ערכו האתונאים טקס קבורה לשרידיהם. חשיפת שרידים אלו, ע"י הארכיאולוגים, מהווה את מקור המידע העיקרי של אמנות יוון מהתקופה ה"ארכאית". משנת 470- שיקמו האתונאים את החומות והמקדשים, אלא שמאז שונו, שופצו וחוזקו ע"י הכובשים השונים, בעיקר הצלבנים (פרנקים) והטורקים.

לאחר שיוון זכתה לעצמאות בתחילת המאה ה-19, סולקו כל תוספות הבנין המאוחרות וכיום נותרו רק שרידי שלושת הבניינים שנבנו בתקופה ה"קלאסית":

פארטנון (PARTHENON) = מקדש האלה אתנה (450 עד 438-) האדריכלים: קאליקראטוס ואיקטינוס.

אתנה ניקה (NIKE) = מקדש הנצחון וסמל הממשל והאחוה בין השבטים הדורים והאיונים, שבתחום השפעתה של העיר אתונה (421 עד 406-) האדריכל: קאליקראטוס.

פרופילאה (PROPYLAEA) = שער הכניסה לאקרופוליס (421-). האדר': מניסקלס.

ארכטאון (ERECHEON) = מקדש אלי החקלאות. על שמו של המלך או הגיבור אגדי ארכטאוס (421 עד 406-) האדריכל מניסקלס.

בניינים קלאסיים נוספים:

מקדש זאוס ב-אולימפיה, פלופונזיס סגנון דורי (461 עד 338-).

מקדש הפסטוס ("תזאוס") באתונה. סגנון דורי (449 עד 440-).

במפורש על יצירות מעשה ידיו הסגנון מוכר היטב מצירוף הקיר המאוחרים יותר, ששרדו באיטליה - בעיקר בפומפיי והרקולנאום.

יש סוברים שצירוף הקיר של פוליגנטוס, מיקון ובמיוחד בני דורו של פאנינוס, הם שגרמו לדעיכת הצירוף הקרמי, היות ואי אפשר היה לחקות את אפקט העומק על הכד שהוא קמור - זאת בנוסף להתפתחותה של תעשיית הכלים האמונתיים ממתכת רקועה.

פסלים מפורסמים:

פידיאס (Phidias)

פעל 460- עד 430-. נולד באתונה. תחילה עסק בצירוף ובהמשך פנה לפיסול. שימש כמפקח עבודות האקרופוליס בזמנו של פריקלס. כאן נותרו מספר פסלי הגמלון והפריז המהווים עדות לסגנונו הגדול והפשוט כאחד - אם כי אין ספק שניעזר בפסלים אחרים לצורך הוצאתם לפועל.

פידיאסנחשב כבר בזמנו לגדול הפסלים הקלאסיים של יוון בזכות שלוש יצירות, כולן מברונזה מוזהבת בשלוב שנהב להדגשת העיניים והשיניים: אתנה פארטנוס, שהוצבה במקדש הפארטנון ואתנה פרומאכוס, שהתנשאה לגובה 9 מטר במרכז האקרופוליס. הפסל שלישי, של זאוס, הוזמן עבור מקדש האל באולימפיה - כאן גם התגלתה סדתו כולל חלקים מהפסל וכלי עבודה רבים. משלושה פסלי ברונזה אלו לא נותרו כיום אלא העתקים מופקקים והרבה תאורים בכתב.

שנותיו האחרונות לוטות בערפל. הוא הואשם ע"י אויבי פריקלס, בגניבת זהב. היה ידוע שלאחר מות פריקלס הושלך פידיאס לכלא ושם נפטר כעבור זמן קצר. אבל ההסטוריון פלוטארכוס טוען שזוכה וגלה לאליס (ELIS) לשם הוזמן על מנת להכין פסל של זאוס.

פוליכליטוס (Polyclitos)

פעל 460- עד 420-. פסל יווני. נולד בארגוס. יסד ב"י"ס משלו. התמחה בפיסול, בעיקר בברונזה, של דמויות ספורטאים. מאלו נותרו מספר העתקים כגון "נושא החנית" (450- עד 440-). "דוריפורוס". ספורטאי מהדק סרט סביב ראשו (430-). "דיאדמוניס".

לפי פליניוס כתב ספר בשם "קאנון" על הריתמוס והפרופורציות (ביוונית "סימטריה") ששימש דורות רבים של פסלים.

יצירות נודעות נוספות, שאבדו: שני פסלים, "קוניסקוס" ו"אמזונה", שביצע עבור העיר אפסוס לאחר שזכה בתחרות מפורסמת בה השתתפו מיטב פסלי הדור ביניהם פידיאס. פסל האלה הרה, עבור ארגוס, אותה תאר בתנוחת ישיבה. פסל זה, המופיע על מטבעות ומתואר גם ע"י פאוזאניאס, היה עשוי ברונזה מצופה זהב בשילוב עם שנהב.

קאלימאכוס (Callimachus)

פעל 475- עד 408-. פסל יווני. יש סוברים שמוצאו מאתונה. נודע כממציא כותרת העמוד הקורינתית. המסורת אומרת שההשראה לצורתו באה לו לאחר שראה את עלי האקנטוס (קוצץ) הצומחים מסביב לסלסלה, שהשאירה נערה על קבר חברתה (לפי ויטרוביוס). סגנון זה היה כה נפוץ, בתקופה הרומית, עד שנאמר, בהלצה, שקיימים יותר עלי אקנטוס העשויים שיש מאלו המצויים בטבע.

זכה אמנם, לשבחים בזכות הגימור המיוחד והעשיר, אבל נשאר בודד מסוגו (בגלל המלחמה וקשיי מימון הסתיימה הבניה רק בשנת 406-). ר' גם להלן אדריכלים מפורסמים מהתקופה הקלאסית בשיאה (קאליקראטס, איקטינוס, היפודאמוס מניסקלס).

מרכיבי המקדש היווני -

בסיס (STYLOBATES) מורם עם שלוש מדרגות (CREPIS) היורדות, לרוב כל חזית הכניסה, אל הקרקע. לימים נהגו גם להקיף את כל המשטח במדרגות. היות וגובה המשטח, כמו גם המדרגות, נקבעו פרופורציונלית לגובה הבנין, נאלצו לעתים להוסיף עוד מדרגת ביניים או כבש (רמפה) על מנת לאפשר גישה נוחה יותר.

עמודים (STYLO) הוצבו ישירות על המשטח המורם. אלו נבנו תחילה מתופי אבן (שיש) שעובדו, לאחר מכן, ע"י סתתים מומחים, על מנת לשוות להם את צורתם הסופית, שכללה תמיד חריצי אורך מעוגלים וכותרת.

קורה (ENTABLETORE) המונחת על העמודים ובנויה משלוש רצועות: התחתונה, ארכיטראבה (ARCHITRAVE); האמצעית, פריז (FRIEZE) והעליונה, כרכוב (CORNICE).

הגג תמיד משופע ומכוסה לוחות או רעפים עם קישוטים בקצותיהם (ACROTHERION).

גמלון (PEDIMENT) שצורתו כמשולש ממוסגר, בדומה לכרכוב, שבקדקודו הוצבו קישוטים ולימים גם פסלים. לתוך הגמלון הורכבו פסלים בתבליט גבוה (לעתים אפילו בתלת מימד אבל ללא ליטוש הגב). אלו היו את גולת הכותרת, כשבמרכז תואר האל, שלו יועד המקדש.

תיקונים אופטיים -

1. המשטח המורם מוגבה מעט (67 מ"מ) במרכז כך שיראה ישר לחלוטין ולא קעור, כפי שעלול היה לקרות כתוצאה מטעות אופטית טבעית. הגבהה זו חוזרת גם בקורה העליונה שמתחת לגמלון הגג.
2. במטרה להשלים את התיקון האופטי של החזית הוסטו גם העמודים הקיצוניים במעט (67 מ"מ) כלפי קודקוד הגמלון וכן, במידות קטנות יותר, שאר העמודים והבליטות האנכיות.
3. תיקון אופטי נוסף, שנלקח בחשבון, מתחייב מהתאמת מידות הגובה בהתאם לזווית המשתנה של עין הצופה - תיקון החשוב במיוחד בפיסול - על מנת למנוע הקצרים בלתי צפויים, כגון ראש קטן ורגליים ארוכות.

סגנונות האדריכלות היוונית -

שני הטיפוסיים העקריים, "הדורי" ו"האיוני", שהיו מפותחים למדי כבר בסוף המאה ה-6 לפנה"ס. האדריכל הרומאי ויטרוביוס טוען, בספרו "על האדריכלות", שמקורם של כמה ממרכיבי הסגנונות - בטכניקת הבניה באבן. מכל מקום ההבדל העקרי בין הסגנונות הוא בצורת הבסיס וכותרת העמוד והקורה שמעליו. רק במאה ה-4 נוסף סגנון שלישי, ה"קורינתית", שזכה להצלחה רבה בעיקר בתרופה הרומית, מהמאה ה-1 לספירה ואילך.

הסגנון הדורי: נחשב ליותר עתיק, כנראה מתחילת המאה ה-7 ומקורו בערי הפלופוני. מכאן נפוץ לכל יבשת יוון ומרבית המושבות בדרום איטליה וסיציליה.

הגדרת הארכיטקטורה "קלאסית" מתייחסת בראש ובראשונה לקבוצת המקדשים, שנבנו על גבעת האקרופוליס - דהיינו, תחילת שלטונו של פריקלס (461-404) ועד סוף מלחמת הפלופוני (404-) - במטרה מודעת לתת ביטוי למעמדה של אתונה כמרכז התרבותי והפוליטי של יוון.

השלב הראשוני - פיניו ההריסות, שנגרמו ע"י צבאות פרס (480-) - נעשו ע"י **קאליקראטס**, הארכיטקט הראשי של אתונה בתקופת מנהיגותו של קימון 480-461. אין ספק שבשלב זה נבנה הקיר המקיף, עד היום, את הגבעה. לאחר טקס "קבורה" מתאים ועל מנת לישר את השטח ולהרחיבו מולא הרווח שבין הקיר והסלע הטבעי בשרידי הבניינים והפסלים. קאליקראטס החל את בניית הפארטנון - מקדש האלה אתנה - עד לשלב הנחת אבני הקורה שמעל לעמודים. בשנת 449 - הוזמן אצלו תכנון מקדש קטן - "הנצחון" (NIKE), בפאתי האקרופוליס - על מנת לציין את חתימת חוזה השלום עם פרס. כעבור זמן קצר (447-) סולק קאליקראטס ע"י פריקלס.

המשך בנית הפארטנון הועבר לצוות חדש בראשות האדריכל **איקטינוס** והפסל **פידיאס**. אלו שינו את התכנון הכללי: הבנין הורחב בזוג עמודים (8 במקום 6) והוארך בעמוד אחד (17 במקום 16), שכנראה הוגבהו וסותתו מחדש, כך שנהיו דקים יותר. התוצאה הסופית יצרה את היחס הקלאסי (1: 4.9) בין רוחב לגובה החזית (30.89x6.30 מ' ללא הגמלון), שהוא זהה ליחס בין קוטר בסיס העמוד במרחק שבין העמודים.

יתרה מזאת, הפארטנון משלב שני סגנונות עמודים: חזית בנין בנוסח ה"דורי" החמור ואילו הפנים בנוסח ה"איוני". יתכן שהמטרה הייתה סמלית ולא רק אסתטית. דהיינו, להמחיש את מעמדה של אתונה כמנהיגת הים האיגאי על שתי תרבויותיו: המזרחית, ה"אינית" והמערבית, "הדורית".

חגיגות סיום הבנין נתקיימו בשנת 438-, אבל עבודות הפיסול והעיטור נמשכו עוד מספר שנים - עד סילוקו של פידיאס מאתונה באשמת מעילה (432-), בשלהי שלטונו של פריקלס.

בשנת 425-, שלוש שנים לאחר מותו של פריקלס, חזר קאליקראטס והשלים את המקדש "אתנה ניקה" (הנצחון), שכולו בסגנון האיוני.

בהמשך, (421-) הוזמן אדריכל שלישי, **מניסקלס (Menisceles)**, על מנת לתכנן את שערי הכניסה לגבעה ("פרופילאה") בסגנון הדורי-איני התואם את הפארטנון. האילוצים כאן היו חמורים ביותר: מחד מקדש "ניקה" ומאידך המיתחם הקדוש של האלה ארטמיס. זאת בנוסף לקרקע סלעית משופעת והתוואי המסורתי של התהלוכה הפאנאתנית השנתית העובר דרכו, כולל מקהלות, קהל, עגלות רתומות לשורים, ותהלוכה שנתית קדושה ומסורתית של קהל עגלות, סוסים ובעלי חיים. מניסקלס הצליח לענות על כל הדרישות, תוך שמירה על חוקי סימטריה ופרופורציות. מסיבה זו מייחסים לו גם את תכנון מקדש הארכטאון, שבניתו החלה באותו מועד.

מקדש זה ניצב על שטח משופע, בשולי גבעת האקרופוליס, שימש בו זמנית למספר פולחנים. אי לכך עוצב כל אחד מצדדיו בצורה שונה. העמודים בסגנון איוני, למעט מרפסת עם עמודים מפורסמים, בדמות נשים (CARYATID). הבנין

הסגנון הקורינתי - התפתח כנראה מהאיוני ולפי המסורת הומצא ע"י הפסל הקורינתי קאלימאכוס בתחילת המאה ה-4 לפנה"ס. הסימן האופייני לו היתה הכותרת המעוטרת בעלי קוציץ (אקאנתוס). סגנון זה נעשה פופולרי בתקופה ההלניסטית ובעיקר אצל הרומאים.

המקדשים הם ביתם של האלים ולכן ניתן להניח כמעט בודאות שבתחילה נבנו בצורתם של מגורי האדם. אם לשפוט לפי הממצאים הארכיאולוגיים המעטים, כגון אלה שנתגלו בסמירנה (טורקיה), הרי שהמקדש כמו הבית היווני הקדום, נבנה כחדר בודד בצורת אליפסה. בהמשך עברו למלבן. לאחר מכן מלבן שבקצהו חצי עגול - כמעין פרסה. בשלבים אלו החופפים את תקופות הסגנון הגיאומטרי בקדרות, בשלב זה נבנו החדרים באורך 5.5 עד 7 מטר וברוחב 3.5 עד 4 מטר.

הקירות היו עשויים מלבנים מיובשות בשמש או עיטת טיט על יסודות מאבן. תוך זמן קצר החלו לחתוך את אבני היסוד בצורת לוחות גדולים, שהונחו על צידן הצר - כפי שנהגו מכאן ואילך לאורך כל תולדות יוון. הגג היה בחלקו שטוח ובחלקו דו שפועי עם קורות עץ, שנשענו על הקירות ועמודי תווך לאורכו. בדגמי מקדשים, מחימר, שנמצאו בקברות ניתן לראות, לעתים, שני עמודים בפינות חזית הבנין, שתמכו בגגו. אפשר שמכאן החלה להתפתח בשלהי המאה ה-7, האדריכלות היוונית.

החדר מכל מקום חזר עד מהרה לצורת המלבן וזוג עמודי החזית עוטרו, בהדרגה, לפי הסגנון "הדורי", ביוון המערבית ו"האיוני" במזרח. גם מספר העמודים בחזית משתנה: לעתים מושכים את קירות האורך (ANTIS) קדימה - ללא עמודים, אבל, עם כותרת דמוי עמוד. לעתים מוסיפים שני פסלים (CARYATID, ביוונית = רקדניות הנושאות סלים על ראשן. המונח נקבע ע"י וטרוביוס) או שני עמודים (DISTYLE IN ANTIS) בין הקירות או טור עמודים שמספרם בדרך כלל זוגי כדי לאפשר מעבר וכניסה במרכז. אלה יצרו סוגי חזיתות שונים (רוב המושגים בלטינית):

חזית עמודים קדמית (PROSTYLE).

שני חזיתות עמודים: קדמית ואחורית (AMPHI-PROSTYLE).

חזית עמודים היקפית (PERIPTERAL).

שתי שורות היקפיות (DIPTERAL).

שורת עמודים היקפית במרחק כפול מהקיר (DIPTERAL-PSEUDO).

תולוס - מבנה עגול עם עמודים בהיקף (THOLOS).

לכל אלה מוסיפים בדרך כלל גם את ציון מספר עמודי החזית הצרה:

שניים (DISTYLE).

שלושה (TETRASTYLE).

ששה (HEXASTYLE).

שבעה (SEPTOSTYLE) נמצא רק במקרה אחד של שתי דלתות ועמודים צמודים לקיר.

שמונה (OCTASTYLE).

תשעה (NONASTYLE) נמצא במקרה אחד, ב-פאסטוס.

בנייני ציבור:

השפעתם המתמשכת - עד היום - של המקדשים על

העמוד ניצב ישירות על הריצפה. קוטרו הולך וקטן בקימור כלפימעלה (ENTASIS). צורה זו מוסברת ברצונם של האדריכלים לאזן בין העמוד הבהק בשמש והרווח המוצל שביניהם. השיפוע כלפי מעלה גורם לעמוד שיראה ארוך יותר ואילו האנטאסיס גורם לכך שיראה כאילו הוא ישר.

לאורך העמוד - לאחר שהועמד כבר במקומו - סותתו 20 חריצים קעורים ומעוגלים, אם כי מספרם עשוי היה להשתנות (16-24). בסמוך לקצה העליון חצו את חריצי האורך שלושה חריצי רוחב דקים ובהמשך כותרת.

הכותרת עשויה משני חלקים: כרית עגולה, אכינוס (ECHINUS) ועליה לוח מרובע, אבאכוס (ABACUS).

היחס בין קוטר הבסיס לגובה העמוד היה תחילה 1:4 אבל בתקופה הקלאסית לאחר בניית הפארטנון - העדיפו 1:4:9 ובהמשך 1:5.5.

הקורה - הרצועה התחתונה (ARCHITRAVE) חלקה לגמרי. הרצועה האמצעית מחולקת לסרוגין על ידי לוח בן שלושה חריצים (TRIGLYPH), כשמתחתיו ומעליו שש בליטות קטנות (GUTTAE). הבליטות חוזרות ומופיעות גם ברווח שבין הטריגליפים. ברווח זה, הקרוי מטופה (METOPE) הורכבו בתקופות הארכאיות לוחות-תבליט מטרה קוטה, ובתקופה הקלאסית, תבליטים שטוחים.

הסגנון האיוני: התפתח בערים היווניות של אסיה הקטנה ובאיים הסמוכים, עד שהגיעה בתקופה הקלאסית לכל הערים היווניות ומכאן ואילך אף שולבו השנים באותו אתר, דוגמת האקרופוליס.

המפנה העיקרי - מגישושים פרימיטיביים לבגרות. הסגנון ה"איוני" - חל בין השנים 550-560 לפנה"ס, כאשר שני אדריכלים מאסיה הקטנה, תאודורוס ו-רואיקוס (Rhoikos, Theodoros), הקימו יחד את מקדש הרה ב-סאוס ו-תיאודורוס - הפעם בשיתוף עם כרסיפרון (Chresphron) מכרתים ובנו מטאגונס (Metagenes) - את מקדש ארטמיסון - ב-אפסוס עבור קרוסוס מלך לידיה. אנשים אלו היו בו זמנית מהנדסים, ופסלים. אבל, מעל לכל סקרנים, כפי שמעידה המסורת לפיה נסעו למושבות היווניות, שפרחו במצרים תחת שלטון שושלת 26, על מנת לבחון בעצמם את אדריכלות הפרעונים הקדמונים, שנראתה להם כאחד מפלאי עולם. אפשר, על כן, שבמסע זה, או קודם לו, מתחיל המעבר מבניה ופיסול בחומרים מתבלים כגון עץ חימר ולבנים - לאבן, ואולי גם תחילתם של החריצים העגולים לאורך העמוד, שדוגמתם נחצבו מאז פרמידת המדרגות של דזיזוסר. השערה זו עולה בקנה אחד עם אופיים של הסגנונות הארכאיים בפיסול ובציור כדים, הקרובים גם הם לאמנות עמק הנילוס.

העמוד - מוצב על בסיס שצורתו כטבעות שטוחות, בולטות, טורוס (TORUS) ושקועות, סקוטיה/קאבטו (CAVETO/SCOTIA). העמוד ישר עם חריצי אורך עמוקים ורצועה שטוחה ביניהם, מספר החריצים הגיע תחילה עד 40, אך לימים התיצב על 24.

כותרת העמוד - עשויה כמעין שבלול או חילוון ספירלי ועליו לוח אבאקוס דק ששוליו מחורצים.

הקורה - החלק התחתון, הארכיטרבה, מחולק לשתיים או שלוש רצועות. החלק המרכזי, הפריז (FRIEZE) חלק עליו סותתה, בתבליט נמוך, רצועה רצופה של פסלים.

בתקופה הרומית, עבר הבית מהפך של ממש כפי שיפורט בהמשך.

אדריכלים מפורסמים:

קאליקרטס (Callicrates/Kallikrates) פעל 470- עד 420- אדריכל אתונאי. פעל בתקופת מנהיגותו של קימון. היה אחראי לשיקום האקרופוליס לאחר שנחרב ע"י הפרסים (480-). בין עבודותיו סילוק ההריסות, ישור שטח הגבעה ובנין ושיקום החומות. כמו כן החל בהקמת **הפארטנון** (450- עד 447-) אותו תכנן בסגנון דורי מסורתי (16X6 עמודים חיצוניים). העיצוב שונה בהמשך (447- עד 338-) ע"י האדריכל איקטיניוס.

לאחר חתימת חוזה השלום עם הפרסים הוזמן אצלו מקדש קטן לאלה אתנה **ניקה** (NIKE=נצחון) על משטח מלאכותי הבולט מתוך גבעת האקרופוליס. באחת הכתובות נאמר, שההזמנה ניתנה כבר בשנת 449-, אבל לא התחילו בהקמתו אלא כעבור 20 שנה (429-) - דהיינו, לאחר מותם של פריקלס, איקטינוס ופידיאס. המקדש המעוצב בסגנון האיוני, הושלם בסופו של דבר רק בשנת 421-.

על בסיס דמיון סגנוני מיחסים לקאליקרטס גם מקדש קטן בסגנון האיוני (נהרס ב-1778 לספירה) ליד נחל איליסוס, סמוך לאתונה; וכן את **מקדש אפולו באי דלוס**, שעוצב בסגנון הדורי. כנראה שתכנן עוד מקדשים: האחד ב-**פאסטוס**, איטליה; השני לפוסידון (אל הימים) ב-**כף סוניון** ליד פיראוס; השלישי ל-אראס (אל המלחמה) ב-**אכראנה** (ACHARNAE) **והרביעי ב-רהאמוס** (RHAMNOS).

איקטינוס (Ictinos)

פעל 450- עד 430-. אדריכל אתונאי. סיים את בנין **הפארטנון** על האקרופוליס באתונה בתקופת מנהיגותו של פריקלס (ההתחלה ע"י קאליקרטס), בשיתוף ובפיקוחו של הפסל פידיאס. חשיבותו של ה-פארטנון היתה כה גדולה בעיני הקדמונים, עד שנשתמרו גם שמותיהם של חלק מהאדריכלים שסייעו בעבודה: קורואבוס (Coroebus) מטאגנס (Metagenes) ו-קסנוקלס (Xenocles).

כמו כן ידוע שאיקטינוס כתב את תיאור תהליך העבודה; חיבור שהייתה לו השפעה רבה על הדורות הבאים. לאחר מכן (430-) בנה איקטינוס מחדש את ה-**טלסטריון ב-אלאויס** (TELESTRION, ELEUSIS), אולם מרובע (52x50 מ') עם מושבים חצובים בסלע, ששימש לטקסי המסתורין. מיחסים ל-איקטיניס גם את מקדש אפולו שליד **באסאי** (Bassai) באזור אראקדיה (פלופונז); במקדש זה מופיעים לראשונה עמודים פנימיים המחברים לקיר החיצוני - בצורה המזכירה את עמודי מסדרון הכניסה במיתחם "פרמידת המדרגות" של דזיור. כמו כן שרדו כאן חלקים מהפריז שנלקחו למוזיאון הבריטי בלונדון.

היפודאמוס (Hippodamus)

המאה ה-5-. ארכיטקט ומתכנן הערים המפורסם ביותר בעת העתיקה, יליד מילטוס. שמו קשור בתכנון של שלוש ערים: שיקום פיראוס (לאחר המלחמות הפרסיות), תורי (443-) ורודוס. האחרונה נוסדה ב-0408 וקשה להאמין שהיפודאמוס עוד פעל בתקופה זו. בשעתו ייחסו לו גם את שיקום עיר מולדתו, מיליטוס, שנהרסה בשנת 495 ע"י הפרסים.

היו שקראו על שמו את שיטת תכנון העיר על בסיס רשת

סגנונות הבניה היא שהעיבה על כל שאר מבני הציבור, שהתפתחו ביוון העתיקה. עם זאת ראויים גם הם לתשומת לב - בעיקר בזכות תפקידם המכריע, כאב טיפוס, לכמה סוגי בנינים. בין אלו המפורסמים ביותר הם ללא ספק הסטואה והתיאטרון.

הסטואה (סטוא/אכסדרה) היא שדרת עמודים צרה ומאורכת שתחמה את אחת מדפנות הרחבה המרכזית של העיר - הידועה בשם האגורה. האגורה עצמה שימשה כמקום מפגש ושוך ואילו הסטואה נבנתה, לרווחת האזרחים, כמחסה בפני שמש הקיץ וגשמי החורף. עם השנים הלכו ונבנו סטואות נוספות סביב האגורה, עד שהפכה למרכיב חשוב, בקומפוזיציה האורבנית, שתפקידה ללכד את שאר המבנים הציבוריים והמקדשים שהיו פזורים במקום. בשלב מוקדם יחסית הוצמדו לגב הסטואה שורת אולמות. כך למשל, ה"סטואה פויקלה" המפורסמת באתונה, ששימשה כמקום מפגש לאסכולה הסטואית.

בערים ההלניסטיות הפכה הסטואה לרחוב עמודים; צורה הממשיכה להתקיים בווריאציות שונות עד היום.

התיאטרון הפתוח תחילתו בטקסי פולחן דיוניסוס במאה ה-6, מוקם - עד לתקופת האמפריה הרומית - על מדרון טבעי בסמוך לעיר עצמה. בעידן המחזאים הגדולים של אתונה - איסכולוס, אוריפידס סופוקלס ואריסטופנס - עדיין לא נתגבשה צורתו הסופית, אולי בגין תפקידו הרב תכליתי, כמקום לעצרות עם, דיונים פומביים וכיו"ב. אי לכך התעכב שיכלולו כמרכז מופעים ובידור עד לתקופה ההלניסטית, כאשר בטלה עצמאותם הפוליטית של הערים. **הערה:** המושג הרווח, אמפיתיאטרון, פרושו תיאטרון כפול והוא מתייחס רק לצורה זו, שהייתה מקובלת בתקופה הרומית.

אולמות כנסים בנוסף לסטואה (סטוא) ולמקדשים השונים נבנו בסמוך לאגורה גם בניני ציבור כגון: אולם לקבלת פנים וארוחות חגיגות לשגרירים וכנבדים (PRYTANEUM), אולם לכינוס הנבחרים, (BOULEASTERION), אולם המועצה, (EKLESIASTERION). חשוב במיוחד אולם הפולחן, טלסטריון ב-אלאויס (TELESTERION, ELEUSIS), שהורחב לראשונה, כנראה ע"י קאליקרטס בשנת 470-. בשלב זה ניתנה לאולם, שהיה עד כה מלבני, צורת ריבוע (28x28 מטר) עם מושבים מדורגים משלושה צדדים. האולם הורחב בשנת (44x52 מטר) כנראה ע"י איקטינוס, שצמצם ל-12, את מספר העמודים שתמכו בגג. מעתה זכו המשתתפים גם בזווית ראייה רחבה וגם באולם הציבורי הגדול הראשון ביוון העתיקה - אב טיפוס לאדריכלי הדורות הבאים.

המגורים עד לתקופה ההלניסטית בנו היוונים בתים פרטיים מחומרים דלים ולפי תוכניות פשוטות בדומה לרוב תרבויות העולם. אלו כללו חדר אוכל, מגורי נשים, חדרי שינה, מטבח וחדר רחצה, שהיו ערוכים סביב חדר. גם הריהוט והקישוט היה בסיסי בתכלית לעומת זאת בולט במיוחד העדרם של ארמונות הפאר - עד לתקופה ההלניסטית - תופעה הקשורה ללא ספק למבנה הפוליטי הדמוקרטי של השלטון.

השלב הבא בהתפתחות בית המגורים - תוספת עמודים סביב החצר - תחילתו רק בתקופה ההלניסטית. לאחר מכן,

נפש; מספר הזהה לגודלן הטיפוסי של ערי המושבות שהקימו היוונים ולאחר מכן הרומאים.

מנסיקלס (Mnesicles/Mnsikles)

פעל 437- עד 404. ארכיטקט יווני. ההסטוריון היווני פלוטארכוס יחס לו את תכנון ובניית הפרופילאה (התחלה: 437-), שהושלמה רק בשלהי המלחמה הפלופונסית (431 עד 404). יש סוברים שתכנן גם את הארקטיאון, שנבנה בדיוק באותן שנים; זאת על בסיס כמה פרטים בעיצוב והשליטה בתנאים טופוגרפיים קשים במיוחד, שחייבו מספר מפלסים, בדומה לפרופילאה.

* * * *

המאה הרביעית לפנה"ס

399- עד 300

בגיל העידון והתייחסות הרב של שיטתו סברו רבים בתחילה שהוא נמנה על הסופיסטים חסדי פרוטאגוראס. מספר חודשים לאחר מות סוקראטס נאלצו תלמידיו, ביניהם אפלטון, להמלט מאתונה, שמא יובאו למשפט על אותן האשמות.

399- יוון - בריחת 10.000 שכרי חרב יוונים מפרס. מהם חזרו רק בודדים בראשות קסנופון, לאחר מסע מפרך דרך ארצות עוינות (ר' 350-). איטליה - סילוק האטרוסקים מעמק הפו ע"י שבטים גאליים (קלטים).

399-

פילוסופיה:

398- ארץ ישראל - עזרא הסופר מגיע לירושלים. איטליה - הרומאים כובשים, לאחר 10 שנות מלחמה, את העיר האטרוסקית וויי (Veii), כ-17 ק"מ מצפון-מערב לרומא. סיציליה - הקרתאגים הורסים את העיר היוונית מסינה, בסיציליה. 395- יוון - אתונה ותבני מורדות בספארטה. ספארטה מנצחת ביבשה. מצור על אתונה בעזרת צי של פרס וסיראקוס (סיציליה). אתונה מורעבת ונכנעת (392-).

נפטר סוקראטס "אבי הפילוסופיה החדשה" (70). נולד ופעל באתונה. הדגיש את הדיון בשאלות אופי והתנהגותו של האדם. זכור כמי שטבע את המושג "דע את עצמך". סוקראטס שרת בחיל הרגלים במלחמה הפלופונזית. מחברי הקומדיות של זמנו, ביניהם אריסטופאנס, מזכירים את שמו.

ידוע שהיה נשוי ואב לשלושה בנים. אבל, את מרבית זמנו עשה בחברת מעריצים צעירים, פוליטיקאים, משוררים ובעלי מלאכה, איתם היה מדבר ברחובות בשווקים ובעיקר ב"גימנסיון". בסופו של דבר

הובא למשפט ונגזר עליו פסק דין מוות באשמת "השחתת הנוער" ו"הזנת האלים הנערצים על בני העיר". סוקראטס סרב לברוח מהעיר ובחר לשות את הרעל. על הארוע מדווח תלמידו אפלטון בחיבורו פיידו (PHAEDO).

לזכותם של האתונים יש לציין שבין מקורביו של סוקראטס נמנו גם כאלה שנחשבו לבוגדים, כגון אלקיביאדס וכמה מ"30 הטיראניים", ביניהם גם מבני משפחת אפלטון. יתרה מכך, יש חוקרים הסוברים שסוקראטס נהג בזלזול והתנשאות מוגזמת כלפי מאשימיו שהצליחו לשכנע את רוב השופטים (280 לעומת 220). מכל מקום ברור שלאורך המשפט וגם לאחר מתן גזר הדין יכול היה למלט נפשו - מעשה שנגד את עקרונותיו - כפי שעשה אנאקסאגוראס (ר' 430-).

על אף שלא השאיר אחריו דבר מכתובים ידועים דבריו מכתבי אפלטון וקסנופון. נראה שסוקראטס נהג להציג בפני מאזיניו הנחה בסיסית תמימה לחלוטין ואז תוך כדי שאלות ותשובות הייתה עולה האמת.

פילוסופיה:

נפטר תוקידידס (65). הסטוריון אתונאי. תאר בעיקר את המלחמה הפלופונזית (Thucydides).

איטליה -

387- הגאליים (קלטים) מביסים את רומא ונסוגים לאחר קבלת כופר כבד. השבטים הלאטיניים משתחררים מרומא, עד 354- בנין החומות הראשונות סביב רומא. יוון - ערי יוון באסיה הקטנה נכנעות שוב למלך פרס.

387-

פילוסופיה: אפלטון, תלמידו של סוקראטס, מייסד ומנהל את האקדמיה לפילוסופיה בביתו ליד אתונה - עד מותו (ר' 348-).

ספרות: נפטר אריסטופאנס (63'). מחזאי אתונאי בסגנון הקומדיה. מעט מאוד ידוע על חייו הפרטיים. חיבר קרוב ל-40 מחזות, מגיל 33 ועד מותו. בתקופת חייו ראה את נפילתה של אתונה

במלחמת הפלופונוז ואת פריחתה מחדש כמרכז רוחני כלל יווני (Aristophanes).

בני דורו ומאות שנים לאחר-מכן, החשיבו אותו לגדול מחברי הקומדיות העתיקות וגם היחידי שיצרותיו בתחום זה, 11 במספר, שרדו: "העניים" (423-); "השלום" (421-); "צפרים" (414-); "לסיסטרטה" (414-); "צפרדעים" (406-); "עושר" (388-); ועוד. לאחר מותו העלה בנו עוד שתיים מעבודותיו אבל אלו ידועים רק בשמותיהם.

-386 פרס - "שלום המלך": פרס מעניקה אוטונומיה לערים היווניות באסיה הקטנה.

-380 מצרים - השושלת ה-30 והאחרונה, ממוצא מצרי, עד 341-.

-377 רפואה:

נפטר **היפוקראטס** (63). "אבי הרפואה". נולד באי קוס. מחבר שבועת הרופאים המקובלת גם היום. טען בזכות הריפוי באמצעות דיאטות טבעיות ומנוחה באתרי מרפא (Hippocrates).

-371 יוון - קרב לאוקטרה. צבא תבי ובנות בריתה בראשות אפאמינונדאס מנחיל תבוסה מוחצת לספארטה. **סוף 33 שנות ההגמוניה של ספארטה.**

אפאמינונדוס (Apmaminondos) מגדולי המצביאים של יוון העתיקה. נולד (410-) למשפחת אצולה בעלת אמצעים מ-תבאי. למד פילוסופיה בעיר מולדתו אצל אחד מחסידיו של פיתאגוראס. בהיותו בן 31 (379-) פרץ מרד ב-תבאי, שגרם לסילוק המשמר של ספארטה שחנה בעיר. כתוצאה מחוזה ידידות שנחתם עם אתונה וקרב קצר עם ספארטה (375-) זכה לעצמאות כל אזור בואטיה (Boeotia). על חלקו של אפאמינונדוס בארועים אלו אין ידיעות מהימנות. כעבור 3 שנים (371-) כאשר ספארטה ואתונה החליטו על חתימת חוזה שלום, הוסכם ביניהן להזמין, בנפרד, את תבאי ושאר ערי בואטיה. תבאי דרשה להכיר במעמדה כראש "ברית ערי בואטיה" וסרבה לחתום על החוזה. ספארטה ובנות בריתה ניצלו את ההזדמנות ושלחו צבא של 10,000 רגלי ו-1,000 פרשים על מנת להשתלט מחדש על האזור. כנגדם שלחו תבאי ובנות בריתה 6,000 רגלי ומספר לא ידוע, אבל למעלה מ-1,000 פרשים. בקרב שנערך ליד לאוקטרה (Leuctra) ניצח אפאמינונדוס מפקד ברית בואטיה בזכות טקטיקה נועזת חדשה: לפי המסורת היוונית נערכו הספרטנים בחזית אחת בת 12 שורות רגלים. עיקר הכח, דהיינו מלך ספארטה ואנשיו, הוצבו, כרגיל, באגף ימין, במטרה "לקפל" את שורות היריב עד להתמוטטות כל המערך. המאבק נפתח בעימות בין הפרשים שבו ניצחו אנשי תבאי. לאחר מכן החל קרב הרגלים. בשלב זה נתגלתה הטקטיקה החדשה: מול הספרטנים ניצבו 50 שורות של

מיטב הרגלים של תבאי. העדיפות המספרית הממה את הספרטנים. בסופו של דבר נהרגו מהם כ-1,000 איש כולל המלך, וכל בנות ברית ספארטה נמלטו מהמערכה. אפאמינונדוס לא התמהמה זמן רב, ובניגוד למקובל פלש דווקא בחורף (370-) ל-פלופונוז. כאן שיחרר את אזור מסינה, שתושביה היו משועבדים (הלטים) לספארטה מזה 300 שנה. לאחר מכן הצטרפו אליו תושבי אזור ארקאדיה בצפון ה-פלופונוז, שהיו עד כה בני חסותה של ספארטה. אלה יסדו בעזרתו עיר חדשה בשם מגאלופוליס (ר' להלן).

פעולות אלו התישו את כוחה הצבאי והכלכלי של ספארטה ומכאן ואילך חדלה כמעט לחלוטין מכל מעורבות שמעבר לאזורים הסמוכים לה.

בהמשך ערך עוד שתי פלישות (368-, 369-) לפלופונוז וכאן חתם סידרה של הסכמי ידודות עם ערים שונות. כתוצאה מהתחזקותו איבד את תמיכתה של אתונה וכוחה הימי. על מנת להתגבר על חסרון זה הקים צי משלו שהפליג בהצלחה עד לביזאנטינון (היום איסטנבול), מצפון ליוון, על מנת לסייע לערים שביקשו להשתחרר מתלותם באתונה (3-364-). בהמשך (362-) התחברו נגדו אתונה וספארטה ובנות בריתן. בקרב שהתנהל בפלופונוז ליד מאנטואינאה (Mantuaieia), שוב זכה בנצחון סוחף בזכות אותה טקטיקה. אך בשלב הסופי של המערכה נפצע ונפטר. עם מותו של אפאמינונדוס בגיל צעיר יחסית (48) איבדה תבאי ואיתה כל יוון, את הדחף ליוזמות מדיניות חדשות, עד לנפילתה בידי פילפוס מלך מקדוניה (ר' 338-).

עיו:

יסוד **מגאלופוליס** (ביוונית: העיר הגדולה) בירת אזור ארקאדיה בצפון הפלופונוז. העיר שהוקמה בעזרתו של אפאמינונדוס תוכננה בגודל ענק (מכאן השם) שטרם נודע כמותו ביוון העתיקה (היקף החומות 9 ק"מ), לעיר הועברה אוכלוסייה של 40 כפרים ועוד קבוצות מערים אחרות. המטרה היתה להגן על גבולה הדרומי של ארקאדיה בפני ספארטה. כל ארקאדיה כולל מגאלופוליס צורפו לימים לפדרציה "האכאית" של ערי צפון הפלופונוז. רק מאוחר יותר (223-) הצליחו הספרטנים לפרוץ את החומה ולבזוז את העיר. לאחר מכן המשיכה להתקיים עוד תקופת מה אבל לאחר הפיכתה של יוון למחוז רומי (146-) החלה התדרדרות מהירה. ההסטוריון היווני פאוזאניאס (ר' 176 לספירה) כבר לא ראה אלא חורבות.

מבין בניה של מגאלופוליס זכורים כיום רק שנים הפילוסוף-המדינאי פילופומן (255 עד 182-) וההסטוריון פוליביוס (200 עד 118-).

כיום משמש השם מגאלופוליס לתאור, בדרך כלל לגנאי, של ערים שגדלו יתר על המידה.

-370 פילוסופיה: נפטרו -

דמוקריטוס (90). יליד אבדרה בצפון יוון. ממשיך תפיסתו "המדעית" של אנאקסאגוראס. (ר' 430-).

טען שבחלל היקום ("הריק") נעים אין סוף חלקיקים, שהם ניצחיים וכה קטנים עד שאינם ניתנים לצימצום או לחלוקה: כולם זהים ושונים רק בצורתם. כך למשל אטומי המים חלקים ועגולים ואינם נצמדים זה לזה, ואילו אטומי הברזל מחוספסים ולכן נאחזים זה בזה (Democritus).

על דמוקריטוס שהיה בן למשפחה אמידה שמוצאה המקורי באסיה הקטנה, נאמר שחיבר 73 ספרים מהם שרדו רק קטעים: רובם בנושאי האתיקה ומקצתם בתחום הפיסיקה והיקום.

אנטיסטנס (80'). נולד באתונה. תלמידו של סוקראטס. נחשב כמיסד האסכולה הצינית (CYNIC). לפי תורתו יש שני סוגים של "טוב": החיצוני: הרכוש, תענוגות החושים ומותרות. הפנימי: האמת והכרת הנפש. אנטיסטנס דרש מתלמידיו לוותר ככל האפשר על הפן החיצוני ולהתמקד בפנימי, מקור אושרו של האדם. על מנת למחות על העוולות ואי הצדק האנושי היה נוהג לעמוד על במה וליילל ככלב, מכאן שם האסכולה: ציניק ביוונית = כלב (Antisthenes).

האסכולה הצינית, שזכתה להצלחה, התקיימה עוד שנים רבות אולי בזכותו של הפילוסוף דיוגנס איש סינופ (ר' 322-).

350- נפטר **קסנופון** (80'). איש צבא והיסטוריון. נולד באתונה למשפחה אמידה. שרת בחיל הפרשים בשלהי מלחמת הפלופונז (431 עד 404-). נמנה על הצעירים המקורבים לפילוסוף סוקרטס וכמו רבים מהם נטר טינה לדמוקרטים ותמך במרידות האצולה (411-, 404-). כאשר הוחזר השלטון הדמוקרטי (401-) עזב את העיר. בשלב זה, בהיותו בן 30, הצטרף כמפקד השכירים היוונים (10,000 איש) שפעלו בשרות אחד הנסיכים הטוענים לכתר פרס. כשנפטר הנסיך נמצאו היוונים לכודים בלב ארץ עוינת. בלית ברירה יצאו צפונה עד הגיעם (400-) לעיר הנמל היוונית טרביזונט, שעל חוף הים השחור (היום טורקיה). מיד עם שובו לאתונה חיבר ספר על פרשת המסע, שהביא לו פירסום רב הן כמפקד והן כהיסטוריון. בהמשך פעל בשרותו של אחד המנהיגים התראקים בבולגריה ולאחר מכן תחת פיקודו של מלך ספרטה באסיה הקטנה ויוון. עבור שרות זה קיבל סכום כסף נכבד ואחווה ליד העיר אולימפיה שבפלופונז. כעבור זמן (365-) הורשה לחזור לאתונה וכאן נפטר. בנוסף "מסע לפרס" נודע גם בזכות חיבורים הסטוריים על תקופתו, שהם מעין המשך ל-תוקדידס (ר' 395-). (Xenophon).

348- מקדוניה - מלכות פיליפוס II, עד 336-. מיום עלייתו לשלטון החל במסע ארוך להרחבת תחום השפעתו על השבטים באזורים הסמוכים: פאווניה מצפון, איליריה מצפון מערב, תראקיה מצפון מזרח. כמו כן חתם הסכם עם ברית הערים היווניות בתסאליה, מדרום למקדוניה, ונבחר על ידם כראש מועצת השלטון.

359- מקדוניה - מלכות פיליפוס II, עד 336-. מיום עלייתו לשלטון החל במסע ארוך להרחבת תחום השפעתו על השבטים באזורים הסמוכים: פאווניה מצפון, איליריה מצפון מערב, תראקיה מצפון מזרח. כמו כן חתם הסכם עם ברית הערים היווניות בתסאליה, מדרום למקדוניה, ונבחר על ידם כראש מועצת השלטון.

ההצלחתו של פיליפוס התבססה על שלושה חידושים צבאיים:

1. הפאלאנקס (PHALANX) יחידת רגלים עם כיודנים, באורך 5.5 מטר, שנישאו ע"י שנים או שלושה.

2. יחידות פרשים שהגנו על אגפי הפאלאנקס.

3. בליסטראות עם חבלי מתיחה לפריצת החומות שהיו עד כה המחסום העיקרי בכיבוש הערים. כך למשל "החומות הארוכות", שהגנו ביעילות רבה על אתונה במלחמת הפלופונז.

357-

354- יוון - תחילת מלחמת אתונה-מקדוניה.
איטליה - חידוש ברית השבטים הלאטיניים בראשות רומא, למלחמה בגאלים (קלטים).

אדריכלות:

אסיה הקטנה - בניית קברו של מוזוליאוס (Mausoleus) בהאליקראנסוס, בסגנון איוני (הושלם 300-). על שמו המושג מוזוליאום=קבר מפואר.

בניה: סין -

תחילת בניית החומות הגדולות להדיפת פלישות המונגולים.

פילוסופיה:

נפטר **אפלטון** (79'). תלמידו החשוב ביותר של סוקרטס ואחד מגדולי הוגי הדעות בכל הזמנים, ביחד עם תלמידו אריסטו. נולד ופעל באתונה. מיסד "האקדמיה" (ע"ש הבוסתן "אקדמון", שליד ביתו), שהמשיכה להתקיים 877 שנים, עד לסגירת כל אולפני הפילוסופיה באתונה, בצו הקיסר יוסטיניאנוס (529 לספירה).

"האקדמיה" שילבה פעילות גופנית ודיונים בנושאים שונים: הטבע, המתמטיקה, הגיאומטריה, הרוח.

בן למשפחת אצולה מהמכובדות ביותר באתונה (צאצאי סולון) ומתומכי פריקלס. ע"י משפחתו נמנו עוד כמה מתלמידי סוקרטס, שהנהיגו את האולוגארכיה ("30 הטיראנים") שפעלה באתונה בתום המלחמה הפלופונזית (404-) עם שובו של המשטר הדמוקרטי (401-) ובמיוחד לאחר המשפט שבו נידון סוקראטס למות (399-) עזב את אתונה, ביחד עם פילוסופים אחרים מחשש לחייו. בשנים הבאות נדד ברחבי יוון. מכאן הפליג למצרים ולאחר מכן לאיטליה. כאן פגש והתיידד עם דיון (Dion) גיסו ויורשו של שליט סיראקוס בסיציליה. כעבור 12 שנים חזר לאתונה ויסד בה את "האקדמיה", אחד מראשוני האולפנים לפילוסופיה שנפתחו לעת זו בעיר.

מקדוניה על מנת לחנך את אלכסנדר, בנו של פיליפוס.

הפרסים כובשים מחדש את מצרים.

מקדוניה - המלך פיליפוס מנצח צבא יווני בראשות תבי ב-קרנאה. שולט בפועל בכל יוון. חותם על חוזה שלום עם הערים השונות. חיל מצב מקדוני ב-תבי וקורינתוס. מכנס אסיפה כלל יוונית (SYNEDRION) למען השלום ונבחר כיושב ראש (HEGEMON) עם סמכויות לביצוע החלטות האספה.

פליפוס. כאשר החל למשול בגיל 23 (359-) כמלכה ה-18 של מקדוניה, המדינה היתה מפולגת מבפנים. האצילים סרבו לקבל את מרותו, השבטים האיליריים (היום יוגוסלביה) נהגו לפשוט ולבוזז את הצפון, תביי ובנות בריתה התערבו בענייני הפנימיים של הממלכה. על מנת להתאושש שילם כופר לראשי השבטים בצפון והחזיר שטחים שנלחחו מאתונה לאורך חופי הים האייגאי. תוך שנה אימן צבא חדש, שנשען על רגלי כבד המצויד בכידון ארוך (5.5 מ') מהרגיל (4 מ'), על מנת להגביל עוד יותר את סיכויי הפרשים לפרוץ לשורות. יתרה מכן צבאו של פילפוס מנה כ-30,000 איש, כולם חיילים מקצועיים, לעומת המסורת היוונית לפיה העמידה כל אחת מערי המדינה הגדולות רק 10,000 "חובבים". בתום השנה הראשונה כבר הביס את האיליריים. במקביל נישא ל-אולימפיאס, נסיכה מאזור אפירוס (אלבניה), נשואים שהבטיחו את הגבול המערבי (מנשואים אלו נולד אלכסנדר).

ענה (358-) פתח במלחמה שנמשכה 10 שנים כנגד ערי החסות של אתונה שבגבולו המזרחי. במקביל החל התערב בענייני של יוון עצמה. תחילה באזור תסאליה, שבגבולו הדרומי, מקום בו זכה לתמיכה שהספיקה לבחירתו (352-) כחבר ("ארכון") מועצת המדינה: ארוע יוצא דופן בגין היותו זר ולא יווני. כעבור 4 שנים כבש את אולינתוס עיר החסות הגדולה של אתונה ממזרח למקדוניה (348-). בשנתיים הבאות יצא במסע כנגד שבטי הצפון בו השתלט על תראקיה ושבטי הסקיתים שמדרום לדנובה (היום טורקיה, בולגריה). עם שובו (346-) החל לפעול כ"מתווך" בסיכסוך הנצחי שבין 4 ערי יוון הגדולות: תביי, אתונה, ספרטה וקורינתוס. בהקשר זה בחר לעצמו כיועץ את הפילוסוף האתוני איסוקראטס (ר' 338-) כמו כן הזמין את אריסטוטלס (ר' 322-) ששימש כמנחה לבנו אלכסנדר במשך שלוש שנים (342 עד 399-).

למרות כל מאמציו להשכין שלום לא הצליח להתגבר על חששותיהם של היוונים ובמיוחד הנואם דמוסטנס (ר' 322-) שהצליח להניע את תביי, אתונה ובנות בריתן לצאת נגדו, בנסיון נואש לחלץ את יוון מידי. בקרב מכריע ליד קרנאה צבאו את הברית היוונית (338-). לאחר

בהיותו כבן 60 (367-) הוזמן ע"י דיון, עתה מושל סיראקוס, על מנת לחנך את גיסו - יורשו. אפלטון תלה במסע זה תקוות לישום תפיסתו המדינית של ה"מלך-פילוסוף", תפיסה העתידה להלהיב את דמיונם של הוגים רבים. אבל העניין לא עלה יפה. בהמשך נסע שוב לסיראקוס (361-) במטרה למצוא פתרון בסכסוך שפרץ בין דיון ויורשו, אבל נכשל במשימתו.

בניגוד לפילוסופים רבים אחרים מהעת העתיקה, שרדו 36 חיבוריו של אפלטון: כולם בצורת שיחות (דיאלוגים), ביניהם היותר מפורסמים: "המדינה" ו"החוק", "הסימפוזיון" ו"פדרוס" (אסתטיקה) וכן "קריטון" ו"הגנה" שבהם שיחזר את דברי סוקראטס בתא המעצר ואת הטיעונים בפני שופטיו.

בתחום המתמטיקה והגיאומטריה זכור אפלטון כמי שהמשיך את תורתו של פיתאגוראס ובמיוחד חיפושיו אחר האידיאל, כגון צימצום ההוכחה הגיאומטרית באמצעות סרגל ומחוגה בלבד וכן את 5 הגופים הסימטריים מכל צדדיהם ("הגופים הפלאטוניים"):

טטראהדרון = 4 דפנות (פירמידה משולשת).

קוביה = 6 דפנות ריבועיות.

אוקטהדרון = 8 דפנות משולשות.

איקוואהדרון = 20 דפנות משולשות.

דדוקאהדרון = 12 דפנות מחומשות הכוללות את כל 4 הקודמים.

למשנתו של אפלטון היתה השפעה עצומה על התפתחותה של הפילוסופיה החל מהעברת דברי סוקראטס אבי הפילוסופיה החדשה, עבור לאריסטוטלס תלמידו החשוב ביותר, ועד לפלוטניוס (ר' 270 לספירה) שתפיסתו החדשה הניאו פלאטונית היה לאחד מעמודי התווך בתחילה במאבק בין העולם ההלניסטי-רומי והנצרות ולאחר מכן של הנצרות עצמה. תורתו של אפלטון כמעט ואבדה במאות הראשונות לקיומה של האימפריה הרומית הנוצרית הקרויה ביזאנטיון. אבל עליתו של האיסלאם, במיוחד בין השנים 800 ועד 1000 לספירה, הביאה לפריחה מחודשת של הפלאטוניזם. המערב קלט את אפלטון דרך ספרד המוסלמית. בהמשך החלה תחיה של פלאטוניזם גם בבזאנטיון ומכאן הגיעה לפירנצה, מקום בו נפתחה (1440) אקדמיה חדשה בחסות משפחת מדיצי, אקדמיה שהשפיעה רבות על תרבות הרנסאנס בכלל ועל האמנות בפרט.

ספיוסיפוס (Speusippus) קרוב משפחה ותלמידו של אפלטון מתמנה כראש "האקדמיה", עד מותו (339-). מכתביו נותרו רק ציטטות. לפי אריסטו דבק בתורתו של אפלטון לפיה המציאות מושתתת על שני עקרונות נוגדים. כמה מתלמידיו טענו שהניגודים הם בעלי משמעות מוסרית, כגון הטוב והרע.

אריסטו ועוד כמה מתלמידי אפלטון עוזבים את אתונה. אריסטו מוזמן ל-פלה (341-) בירת

-347

כמעט ואבדו במדבר (היום באלוצ'יסטן). בסופו של דבר נפגשו כולם בשושן (324-).

חוזר לבבל ונפטר כאן מקדחת, ללא יורש, בהיותו בן 32. מספרים שלפני מותו נשאל למי מהם הוא מוריש את האימפריה. על כך ענה: "לחזק יותר".

היורשים (ביוונית DIODOCCHOI) -

מפקדי הצבא מחליטים למנות, זמנית, את פיליפוס III, אחיו החולה והמפגר של אלכסנדר, בתקווה שרוקסאנה תלד בן, כפי שאכן קרה (אלכסנדר IV). בינתיים חילקו ביניהם את הממלכה - חלוקה שהובילה מיד ל-50 שנות מלחמת "היורשים". אנטיגונוס I ניסה ללא הצלחה לאחד את האימפריה עד מותו (301-). פתולומאוס I השתלט על מצרים, ארץ ישראל, לבנון, קפריסין והאיים האיגאיים (311-). סלאוקוס I השתלט בהדרגה על נהריים, פרס, צפון סוריה ומזרח אסיה הקטנה (301-). יורשי אנטיגונוס I השתלטו על מקדוניה והאזורים הסמוכים לה (274-). לעת זו כבר קמו מספר נסיכויות עצמאיות באסיה הקטנה ובאיים האיגאיים: ארמניה, פונטוס, ביתיניה, גאלאטיה, רודוס, פרגאמוס ועוד.

אתונה - נאבקה על עצמאותה המדינית. אבל ספגה מכה קשה כבר במרד הראשון נגד מקדוניה (322-). מכאן ואילך נמנעו מהתגרויות נוספות במשך 60 שנה (עד 262-). אבל למרות הדעיכה הפוליטית והכלכלית, הצליחה לשמור על מרכזיותה בתרבות היוונית, בעיקר בזכות אסכולות הפילוסופיה וזאת למרות, ואולי בזכות, התחרות עם אסכולת אלכסנדריה. ספרטה - הצליחה לשמור על עצמאות מאימת עוד 100 שנים (עד 222-) חרף בעיותיה, שנבעו בעיקר מדלדול האוכלוסיה וריכוז יתר של הרכוש והקרקע בידי כמה משפחות. תחת שלטון הרומאים ביוון הפכה למעין מוזיאון של מנהגים עתיקים, שהתקיים מהכנסות תיירים.

חידושים: המעבר מתקופת פיליפוס למלחמות היורשים מתבטא גם בכמה חידושים צבאיים:

1. הכפלת הכוחות המזויינים. בעוד שלכיבוש יוון גויסו ע"י פילפוס 30,000 איש, עתה נדרש כל "יורש" לצבא של 60,000 שכירים לפחות.
2. שכלול אבני הבליסטראות כך שניתן היה להגיע למרחקים גדולים (אבנים קטנות) וקצרים (אבנים גדולות) כנדרש.
3. הארכת כידון הפאלאנקס מ-5.5 ל-6.5 מטר.
4. ירידה יחסית בערך הפילים היות והחיילים למדו להרוג אותם ע"י נעיצת כידון בבטנם.

היורשים -

אנטיפאטר שולט במקדוניה ומרבית יוון ובהמשך בנו קאסאנדר עד 297-. לסימאכוס שולט בתראקיה (היום טורקיה-בולגריה), עד מותו

-323

מכן הושיב חיל משמר בארבעה ערים יווניות ביניהם קורינתוס ותביי אבל לא באתונה שהיתה עדיין בעלת הצי החזק ביותר במזרח הים התיכון: צי שנוקק לו כדי לקיים את הבטחתו לצאת בראש צבא יווני מאוחד כנגד פרס. אך למרות שיחידת חילוץ מקדונית כבר פעלה באסיה הקטנה, פיליפוס עצמו לא זכה לראות חלום זה מתגשם: פיליפוס נרצח בהיותו בן 47 ע"י אציל מקדוני (337-) מסיבה בלתי ידועה, אך יש הסוברים שהדבר נעשה במצוות אולימפיאס, אולי בגלל קינאה (פיליפוס זנח אותה ונישא לאחרת) ואולי מתוך חשש לעתיד בנה אלכסנדר, באם יולדו יורשים נוספים.

פילוסופיה:

קסנוקראטס (Xenocrates) מתמנה ראש "האקדמיה" של אפלטון, עד מותו (314-). **אריסטו** חוזר לאתונה ומיסד (335-) מכללה חדשה בשם "ליסאוס". נפטר **איסוקראטס** (98'). נולד ופעל באתונה. מיסד אולפן לחינוך עם דגש על תורת הנאום ("רטוריקה"). פעל כיועץ של פיליפוס מלך מקדוניה (Isocrates).

-336 מקדוניה - מלכות **אלכסנדר "הגדול"**, עד 323-, בנו של פיליפוס.

-335 מלחמות אלכסנדר -

כובש והורס את תביי עד היסוד.

-333 חוצה את אסיה הקטנה, ומגיע לעיר גורדיוס. המסורת אומרת שנמצאה כאן עגלה מחוברת ליצול בקשר סבוך שלא ניתן להתירו, אבל מי שיצליח להתיר הקשר יזכה בכל אסיה. אלכסנדר שלף את חרבו וחתך את הקשר במחי יד (הארוע זכור היום בשם "הקשר הגורדי" - קשר שלא ניתן לפתוח אותו אלא בחרב). כעבור חודש ניצח את דריוש III בקרב איסוס. לאחר מכן יסד, בסמוך, את אלכסנדרטה (היום בטורקיה) ומכאן המשיך וכבש את צור בדרכו למצרים.

-332 עובר **בארץ ישראל** בשפלת החוף, בדרכו למצרים. מקבל בעזה את כניעת כהני ירושלים. מכאן ואילך יקראו רבים מילדי ישראל בשם אלכסנדר.

-331 כובש את מצרים, חוזר צפונה ומנצח שוב את דריוש III. כובש את בבל, שושן ופרספוליס (330-). ממשיך ברדיפת מלך פרס, שנרצח ע"י אנשיו באותה השנה. בו זמנית מכניע אחד ממפקדיו מרד שפרץ בספרטה.

-328 נושא לאשה את רוקסאנה נסיכת סוגודיאנה (היום על גבול רוסיה פרס). ממשיך במסע בן 18 חודשים, דרך אפגניסטן, להודו (327-) בראש צבא גדול: 120 אלף רגלים, 15 אלף פרשים. החיילים מסרבים להמשיך מזרחה מנהר ההינדוס.

-323 הצבא חוזר מהודו בשלושה ראשים: הראשון דרך צפון פרס, השני דרך הים והשלישי, בראשות אלכסנדר, דרך החוף הדרומי של פרס, מקום בו

שנת 283 לפנה"ס. פתולומאוס שולט במצרים, ולאחר מכן יורשיו, עד 30-
אנטיגונוס שולט באסיה הקטנה, עד מותו בשנת 301-
איטליה - רומא ובנות בריתה שולטים עד נאפולי וסביבתה.

פילוסופיה: נפטרו -

דיוגנס (92'). יליד סינופ. המפורסם שבין הצינים. דחה את כל המוסכמות: עושר, מעמד, פרסום והנאות. להוכחות תפיסתו שהאושר והעצמאות הם מהות החיים, נהג לישון בחבית והתקיים מנדבות. מסופר שכאשר הגיע אלכסנדר לאתונה, ניגש לחבית שדיוגנס ישב בה ושאל: מה רצונך? - דיוגנס ענה: שתזו, היות ואתה מסתיר לי את השמש. מכתביו הרבים של דיוגנס לא נותרו אלא ציטוטים, והמושג ציני כיום פרושו יחס של זלזול ובוז (Diogenes).

אריסטוטלס (62'). נחשב ביחד עם סוקרטס ואפלטון לגדול הפילוסופים בזמן העתיק. יליד סטאגריה, תסאליה. בנו של רופא חצר המלך. עם מות אביו נשלח ללמוד באקדמיה של אפלטון באתונה (367-). כאן נשאר 20 שנה עד מות אפלטון. לאחר מכן נדד בין ערי יוון. יסד אקדמיה ב-אסוס ו-מיטילניה. הוזמן לחצר פיליפוס מלך מקדוניה על מנת לחנך את בנו אלכסנדר. לאחר שלוש שנים (339-) פרש לחוות משפחתו בתסאליה. בהיותו כבן 50 (335-) שב לאתונה ויסד את האסכולה ה"פיריפאטטית" (המדברים בזמן הליכה), שפעלה באולם "ליסיאוס" (Aristoteles).

אריסטו הנחשב לאבי הגישה המדעית, זכור גם בזכות חיבורו "פואטיקה" בו הניח את יסודות הביקורת הספרותית. ה"ליסיאוס" המשך להתקיים 864 שנים, עד שנסגרו כל אולפני הפילוסופיה באתונה ע"י יוסטיניאנוס (529 לספירה).

דמוסטנס (62'). גדול הנואמים ביוון העתיקה. נולד ופעל באתונה. מדינאי ומנהיג הפלג האנטי מקדוני באתונה. בנאומיו הצליח לעורר את ערי יוון להתאחד ולנסות לעצור - ללא הצלחה - את התקדמותם של פיליפוס ואלכסנדר. דמוסטנס נאלץ להמלט מאתונה והתאבד בטרם נתפס ע"י צבאו של אנטיפטר, מושל מקדוניה (Demosthenes).

-319

היורשים - קאסאנדר בן אנטיפטר שליט מקדוניה ומרבית יוון, עד 297-.

-316

אנטיגונוס שולט בכל אסיה. ברית בין פתולומאוס (מצרים), קאסאנדר (מקדוניה) וליסימאכוס (תראקיה) נגד אנטיגונוס.

פילוסופיה: -314

אתונה - תחילת המעבר מדיון בבעיות שלטון ומדינה לתחום ההתנהגות האישית. נפטר **קסנוסקראטס** (Xenocrates) תלמידו של אפלטון והמנהל השלישי של האקדמיה. חיבוריו אבדו, אבל לפי אריסטו דבק בתורתו של אפלטון: העולם מורכב משני ניגודים - אליהם הוסיף גם מימד מוסרי: האחד - "הטוב" היציב והקבוע, השני "הרע" המשתנה והגעגוע. כמו כן חילק את העולם לשלוש כגון: הרגש והתבונה והגורם השמימי המתנווך ביניהם; האלים והאדם והשדים המתווכים - לטוב ולרע - ביניהם. גם את הפילוסופיה חילק לשלושה: לוגיקה, פיסיקה ואתיקה, עם דגש על האתיקה (המוסר).

אלכסנדריה -

יסוד הספרייה והמוזיאון, במסגרת ארמון המלוכה. בהמשך הוקמה גם "ספרייה בת" מחוץ לארמון. הארגון הבסיסי של החומר נעשה בדומה לספרייה באתונה. המוזיאון והספרייה, שפעלו בראשות כהן-נשיא, היו מחולקים לפי נושאים. מפעולות הספרנים ראויות לציון חלוקת החומר לכרכים (כנראה לפי אורך המגילות), הכנת אינדקסים, חיבור מילונים ועוד. כאן גם נעשתה עבודה רבה בתחומי חקר הספרות היוונית העתיקה.

על צוות המוזיאון נמנו, בעיקר בדורות הראשונים, כמה מחשובי החוקרים היוונים בתחומי האנטומיה, הרפואה, הצמחיה, הגיאוגרפיה וכו'. הספרייה והמוזיאון (500 אלף כרכים) שהיו בארמון המלוכה נהרסו בעת מלחמת אזרחים שפרצה בזמנו של הקיסר אורליאנוס (270+). "ספרית הבת" (75 אלף כרכים) נשרפה ע"י הנוצרים (391+).

אוקלידס (Euclides) פילוסוף יווני. משלים באלכסנדריה את חיבורו "יסודות" המשמש עד היום כבסיס לתורת גיאומטרית המישור.

עיור:

יסוד תסאלוניקה (סאלוניקי) ע"י קאסאנדר מושל מקדוניה. על שם אחותו של אלכסנדר "הגדול".

בניה: רומא -

"ויה אפיה", דרך המלך הראשונה באיטליה. דרכים אלו בלווי מפות ואבני מיל יאפיינו את האימפריה הרומאית. אמת המים הראשונה (אקוואדוקט) לרומא - ממאפייני העיור הרומאי.

היורשים - -312

סלאוקוס I משתלט על העיר בבל ובהמשך על כל נהריים ופרס.

301- עתק באותם ימים (170-).
 אנטיוגונוס I נהרג בקרב כנגד צבא מאוחד של תלמי (מצרים) סלאוקוס (נהרים ופרס) ליסימאכוס (תראקיה) וקאסאנדר (מקדוניה). יש לציין שהקרב הוכרע במידה רבה, בזכות 500 פילים שקיבל סלאוקוס בתמורה ליתור על נחלותיו על גבול הודו.

*השינוי העיקרי: דמטריוס, בן אנטיוגונוס נמלט מהמפלה, כשבידו עדיין צי חזק ונמלי צור וצידון והאיים האיגיים. קאסאנדר שולט במקדוניה ומרבית יוון. סלאוקוס שולט כמו קודם בפרס ונהריים, אבל מקבל גם את צפון סוריה ודרום מזרח אסיה הקטנה. ליסימאכוס מושל תראקיה מרחיב את שליטתו על שטחי מערב אסיה הקטנה. במקביל קמו בצפון אסיה הקטנה מספר נסיכויות עצמאיות: פונטוס, קאפאדוקיה וארמניה.

* * * *

311- שלטון פתולומאוס במצרים מוכר ע"י שאר "היורשים". בנוסף השתלט גם על ארץ ישראל, לבנון, לוב, קפריסין וערי חסות ביוון והאיגאים. נרצח אלכסנדר IV, בנם של אלכסנדר "הגדול" ורוקסאנה, ע"י קאסאנדר מושל מקדוניה.

307- יוון - עד כה בחסות קאסאנדר מושל מקדוניה, מקבלת את דמטריוס, בן אנטיוגונוס I, כ"משחרר".

306- דמטריוס, בן אנטיוגונוס I לוכד את קפריסין מידי פתולומאוס.

אנטיוגונוס I ושאר היורשים, מכתירים עצמם בתואר "מלך": פתולומאוס במצרים (שושלת 31), קאסאנדר במקדוניה, ליסימאכוס בתראקיה, סלאוקוס I בנהרים.

304- רודוס - מצליחה להדוף, בעזרת תלמי, את נסיון הכיבוש של דמטריוס בן אנטיוגומוס. מכאן ואילך שלטו בסחר הים האיגאי, עד לחיסולם (167-) ע"י הרומאים. ידוע שהכנסותיהם ממכסים שהוטלו על היבוא והיצוא הגיעו למליון דראכמות - סכום

אמנות: יוון -

"הקלאסיקה המאוחרת". 400- עד 323-.

ציורי כדים:

הים השחור שם נמצאו הרבה כדים מסוג זה. האפקטים הפוליכרומים - בצבעי אדום, שחור, לבן וזהב - נחשבים לסגנון האחרון בהתפתחות הציור הקרמי.

ציירים מפורסמים שיצירותיהם אבדו:

ניקיאס (Nicias)

פעל 350- עד 325-. צייר אתונאי. עבד בשיתוף עם הפסל פראקסיטלס. נודע בזכות טכניקת האור והצל של ציוריו, שהבליטה את הדמויות. נושאי היו כנראה מיתולוגיים. נשתמר רק העתק אחד מעבודותיו - ציור הקיר "אנדרומדה ו-פרסאוס" ב-פומפיי (המוזיאון הלאומי בנאפולי).

אפלטס (Apelles)

פעל 340- עד 310-. צייר יווני. נולד באי קוס. למד בדרום יוון אצל אחד בשם פמפיליוס (Pamphilus). עבד כצייר החצר של פיליפוס ה-2 מלך מוקדון והמשיך אצל בנו, אלכסנדר "הגדול" ולאחר מכן אצל יורשיו.

בשעתו העריכו ביותר את התמונה בה תאר את אלכסנדר מחזיק בידו את הברק, אם כי רוב עבודותיו נסובו על נושאים מיתולוגיים אלגוריים, כגון אפרודיטה עולה מגלי הים.

הדעה הרווחת היתה שהדגיש את חשיבות קוי המיתאר (קונטור) ושהיה מתרגל ורושם בדרך זו מדי יום. ידוע שנהג לשלב אלמנטים אדריכליים מהסגנונות הדורי והאיוני, אבל מיעט באפקטים של צבע או יצירת אשליית העומק. אפלטס פיתח טכניקה של זיגוג כהה על מנת לשמר את תמונותיו ולתת בהירות ורכות לצבעיו. בזכות כל אלה נחשב לאחד מגדולי המחשבים בתקופתו. נאמר שסוסים צהלו למראה הסוס שבתמונתו, כמו גם סיפור דומה על זאוקסיס לפיו ביקשו צפרים לנקר ענבים שבציור. הצלחתו היתה כה גדולה, עד ששמו הפך למשל והוזכר עוד

בתחילת המאה - למרות המפלה הנוראית במלחמת הפלופוני - עוד המשיכו ציירי הכדים האתונאים לעבוד בסגנונם העשיר והנמרץ. אבל למרות שהעיר התאושה מהר למדי מבחינה כלכלית, נראה כי לקדרות אבד משהו מאותה רוח שפעמה בה קודם לכן. אם לשפוט לפי התאורים המילוליים וגם לפי הכדים עצמם, נראה שהיוזמה לחידושים עברה לצמיחות לתחום ציור הקיר מאז ימי פריקלס. יתרה מכך, האופנה וההתלהבות מחידושי הפיסול בברונזה פשטה גם אל הכלים האמנותיים - בעיקר בזכות עמידותם. אי לכך בולטים במאה זו, ה-4 לפנה"ס, שני היבטים. הראשון, התרחבות מגוון הצבעים שמקורו בציור הקיר, כמו גם נסיונות ליצור תחושת עומק, שנכשלו בגלל המבנה הכדורי של הכד. השני, תוספת תבליטים לכד בסגנון שמקורו בעבודות רקוע המתכת. לטכניקה זו היו כמה הצלחות, במיוחד באותם מקרים שהדמויות עוצבו בסגנון התבליט המוכר מהפיסול האדריכלי.

בסופו של דבר, בערך בשנת 300-, לאחר 230 שנות פריחה, נעלמה הקרמיקה המצוירת כתחום אמנותי. עם זאת, יש לציין שנתגלו כמה דוגמאות נאות של קרמיקה מצוירת בסגנון ההלניסטי של המאות הבאות (300- עד 30-).

ציירי כדים מפורסמים:

צייר כד מיידיאס (Meidias)

פעל 415- עד 390-. נקרא על שם כד הידרה, (לאחסנת מים) שביצע בשנת 410-. סגנון דרמאטי, כולל תאורי גלימות בד עשירות בקפלים.

מארסיאס (Marsyas)

פעל 350- עד 325-. צייר כדים וקדר יווני. יצר בטכניקה מאד מיוחדת הנקראת קירש (KERCH) על שם אזור בחוף

מאות שנים לאחר מותו. אמנם כל יצירותיו אבדו, אבל התאור המילולי של תמונותיו שימש מקור השראה לכמה מציירי הרנסאנס, ביניהם בוטיצ'לי.

פיסול:

עד לזמנו של אלכסנדר "הגדול" הוזמנו, כמו בעבר, בעיקר פסלים של אלים וגיבורי האגדות. עם זאת חלה תמורה מסוימת, כפי שנראה, בעבודותיהם המזוהות של ארבעת הפסלים המפורסמים שפעלו בתקופה זו: לאוכארס, יוצר "האפולו בלודר"; סקופאס, המדגיש הבעת פנים ותנועה; פראקסיטלס, יוצר ה"אפרודיטה של קנידוס" (הערום הראשון של אשה באמנות יוון) וליסיפוס, יוצר "האתלט מסיר את השמן מגופו".

אפשר שהשינוי נובע מאובדן ההגמוניה הסגנונית של אתונה, שאפינה את התקופה הקלאסית במאה ה-5. לאחר מפת אתונה במלחמת הפלופונז החלו פורחים מרכזים נוספים, מהם ביוון, מהם באסיה הקטנה, בדרום איטליה, ולבסוף במקדוניה. בכל אלו בטאו האמנים היבטים חדשים, כגון עידון ותלת מימדיות, רגשות חזקים וארוטיקה, שנוספו לרוממות והשלווה של הקלאסיקה האתונאית בשיאה.

דוגמה לסגנון החדש עשויים לשמש שרידי מקדש הקבר של מאוסלאוס, שנבנה בהאליקארנסוס, במערב אסיה הקטנה (300-350). לכאן הוזמנו מספר אמנים שיכלו לבטא, כל אחד בדרכו, את אותו פן חדשני המאפיין את יצירתו - שהרי לשם כך הוזמנו מלכתחילה: סקופאס תנועה ורגשות חזקים; לאוכארס, בניאו קלאסיקה מעודנת. כיוון זה יגיע לשיאו בסארקופאג שהזמין מלך צידון (300-325), המתאר בדינמיות רבה את אלכסנדר במהלך הקרב (מכאן השם "סארקופאג אלכסנדר"). בעוד המאוסוליאום בתהליך בניה, הופיע ביוון הכח החדש - מקדוניה. עתה הגיע זמנו של ליסיפוס, המצטיין בתאור אתלטים, דיוקן ופסלי ברונזה ענקיים. בזכות אלה הוזמן לחצר פיליפוס מלך מקדוניה, שם עיצב דיוקנות של אלכסנדר עוד בהיותו נער. בהמשך זכה ליסיפוס למעין בלעדיות בתחום של דיוקנות אלכסנדר.

"הקולוסוס של רודוס" - לכבוד הנצחון על דמטריוס (ר' 304-) הוקם בכניסה לנמל רודוס פסל ענק בגובה 30 מטר, שנחשב בשעתו לאחד משבעת פלאי עולם. הפסל שתאר את דמות הליוס אל השמש, עוצב בידי אמן בשם שארס (Chares), שהיה כנראה מתלמידיו של ליסיפוס. מלאכת ההקמה נמשכה 12 שנה. כעבור 500 שנה אירעה רעידת אדמה והדמות קרסה ושקעה בים (225 לספירה). שרידיו נימשו ע"י המוסלמים, שהחזיקו באי תקופה קצרה (653 לספירה).

הדיוקן בפיסול הקלאסי המאוחר מדגיש את האישיות, על פני תאור אידיאלי, כפי שמעידים העתקים רומיים של דיוקנות סופוקלס, אוריפידס, סוקראטס ואפלטון. אבל יותר מכל חשובים דיוקנות אלכסנדר שנוצרו ע"י ליסיפוס. באלו באים לראשונה לידי ביטוי כמה מאפיינים, שיסודם באישיותו של אלכסנדר: מבט ישיר, עם רמו של הרהור או קמט פנים, תסרוקת תלתלים קצרה, גמישות פיזית מעודנת ורוממות אלוהית - בקיצור, כל המרכיבים שיהיו נושא לחיקוי ע"י יורשיו, מלכי האימפריות ההלניסטיות.

פסלים מפורסמים:

לאוכארס (Leochares)

פעל 360- עד 328-. פסל יווני. יצר בעיקר פסלי אלים בברונזה מוזהבת ומשולבת בשנהב. יתכן כי גם פסל השיש "אפולו בלודרה" הוא העתק פסל ברונזה שיצר בשנת 353- (כיום בותיקן). פסל זה נחשב, בעיני הניאו-קלאסיקנים של המאה ה-18 וה-19, כדוגמה להתגלמות היופי "הקלאסי". עבודות אחרות: פסלים ותבליטים במאוסוליאום בהאליקארנסוס, בשיתוף עם סקופאס, בריאקסיס ואחרים (שרידים במוזיאון הבריטי). כמו כן נותר העתק רומי של "חטיפת גנימדס ע"י הנשר של זאוס", שהועתק, כנראה, מפסל עשוי ברונזה מוזהבת ושנהב, שהוזמן ע"י פיליפוס מלך מקדוניה, עבור מקדש באולימפיה.

ליסיפוס (Lysippus)

פעל 375- עד 335-. פסל יווני, יליד סיקיון, החל דרכו כנפח. עבר בכוחות עצמו לפיסול בברונזה. עבד בחצר של אלכסנדר "הגדול" ועמד בראש ב"ס לפיסול ב-ארגוס ו-סיקיון (SICYON). נאמר שיצר 1500 עבודות בברונזה, מהן נותרו רק כמה העתקים רומיים.

לפי פליניוס פיתח ליסיפוס פרופורציות חדשות - ראש קטן וגוף דק - על מנת לשוות לפסליו תמירות ועידון. ליסיפוס עצמו טען כי הושפע יותר מכל מ"נושא החנית" (דוריפורוס) של פוליקליטס.

עבודתו המפורסמת ביותר מתארת מתעמל צעיר מגרוד השמן מעל גופו (APOXYOMENOS). העתק רומי בוותיקן. מיחסים לו גם את פסל הראקלס, שהכין עבור סיקיון ושהעתק ממנו נושא את השם "הראקלס הפארנזי".

ידוע שפיסל את אלכסנדר מנערותו ונאמר שזה הירשה רק לליסיפוס להכין את דיוקנותיו (שרדו בהעתקים רבים). כמו כן סופר שאלכסנדר נהג לשאת במסעותיו את הפסל "הראקלס אפיטראפזיוס" (העתק במוזיאון הבריטי).

בזמנו נודע ליסיפוס בזכות יצירתם של שני פסלים גדולים במיוחד מברונזה עבור העיר היוונית טארנטום שבדרום איטליה: האחד דמות זאוס והשני של הראקלס בשיבה. אלו הועברו לאחר כיבוש העיר לרומא (272-) והוצבו בשוק. לימים הועברו להיפודרום של ביזאנטיון עד שהותכו בשנת 1022 לספירה. פסל ענק שלישי - אפולו במרכבת השמש הרתומה לארבעה סוסים - הוזמן ע"י האי רודוס.

ליסיסטראטוס (Lysistratos)

פעל 360- עד 320-. פסל יווני. אחיו של ליסיפוס, התמחה בפיסול דיוקנות. כל יצירותיו אבדו. זכור היום בזכות פליניוס שכתב עליו שהיה הראשון שנהג להכין תבניות של דוגמנים חיים (בעיקר פנים) ובהמשך המציא שיטה להעתקת פסלים. יש המטילים ספק שהמצאה חשובה זאת - שהשתמשו בה לימים, משנת 100-, כדי לספק את דרישות הרומאים להעתקים של אמני יוון - הומצאה בשלב מוקדם זה. פליניוס, מכל מקום מסביר שהתהליך נעשה ע"י דפוסי גבס והעתקתם בשיטת השעווה האבודה (CIRE PERPUE).

סקופאס (Scopas/skopas)

פעל 394- עד 340-. פסל וארכיטקט יווני. יליד פארוס. בן למשפחת אמנים. לפי פאוסאניאס פעל כארכיטקט וכפסל מקדש אתנה אלאה ב-טגאה (TEGAE התחלה 394-) כאן

עיוור:

דינוקריטוס מתכנן את **אלכסנדריה**, הגדולה מבין 35 הערים שיסד אלכסנדר - תתפתח כמרכז התרבות היוונית במצרים עד לכיבוש המוסלמי.

בניה ואדריכלות:

שימוש ראשון בקשת כמרכיב אדריכלי, בשערי פריינה, עיר נמל באסיה הקטנה. בעיר נמצאו גם שרידי מקדש האלה אתנה שתוכנן כנראה ע"י **פיתיוס** הזכור כמתכנן המוזלאום (ראה להלן).

בתקופה זו מתחזק המעבר מהסגנון האיני לקורינתי - שני סגנונות שהם למעשה אחד, למעט שנויים מסויימים בכותרת העמוד: צמצום הספירלה (החילזון) עד כדי רמז, בתוספת זר עלי אקאנתוס.

מאוסוליאום (MAUSOLEUM) - בנין קבר גדול ומרשים. מקורו של המושג בשמו של מאוסולוס, שמשל כנציב מלך פרס על ממלכת קאריה, במערב אסיה הקטנה. בפועל היה בעל מעמד אוטונומי וניהל מדיניות עצמאית, כגון סיפוח מחוזות וערים יווניות סמוכות. בשלב מסוים העביר את בירתו ממרכז ממלכתו אל האליקארנאסוס שעל החוף האיגאי (בורדוס, טורקיה). היום זכור שמו בזכות אשתו ארטמיזיה, (הייתה גם אחותו) שציוותה לאחר מותו (353) להקים מצבה גדולה לזכרו, שנודעה מאז בשם "מאוסולאום".

הקבר נבנה בצורת מקדש (34x25 מטר) עטור שורת עמודים איוניים בגובה 12 מטר. מתחתיו משטח מוגבה ומעליו גג בצורת פרמידה (גובה כללי 48 מטר). ארטמיזיה נודעה בזמנו גם בזכות מחקרים בתחום צמחי המרפא ואף זכתה שאחד מסוגי הצמחים יקרא על שמה (Artemisia). הקבר שתוכנן כנראה ע"י ארכיטקט בשם **פיתיוס** (Pythius) שמייחסים לו גם את בנין המועצה ומקדש אתנה ששרידיהם נתגלו בעיר הנמל פריינה באסיה הקטנה.

המאוסוליאום משלב סגנון אופייני של מקדשים מוגבהים, שהיה נהוג אצל עמי אסיה הקטנה והאטרוסקים באיטליה - בשני המקרים בהשפעת סגנון האדריכלות היוונית. לכך נוסף גם המאפיין של מצבת קבר דמוית "בית" מוגבה על במה, כדוגמת קברו של כורש. צורה זו של מקדשים ומצבות קבר ממשיכה להופיע בוריאציות רבות בכל אגן הים התיכון. בארץ מוכרים "קבר זכריה" ו"יד אבשלום" שנבנו בירושלים בתקופה ההלניסטית.

כיום מקובל לכוונת בשם מאוסולאום רק בנינים מרשימים, כגון קבר הקיסר אדריאנוס ברומא (היום מצודת ס' אנגילו), המושפע מתלי הקבר האטרוסקים; הטאג' מאהל באגרה, הודו, שנבנה ע"י שאח ג'אהן לזכר אשתו (1631) ולבסוף מאוסולאום לנין במוסקבה.

יש להבחין בין מאוסולאום המשמש כקבר לבין "מקדש זכרון" שאין בו קבר, הקרוי סנוטאפ (CENOTAPH).

אנדרטת ליסוקארטוס - באתונה (334-). הופעה ראשונה של עמודים (קורינתיים) המשולבים בקיר הבנין. האנדרטה, בדימוי תולוס, נועדה להנציח את זכרו של משורר ופטרון המקלה שזכתה בתחרות דינוקריטוס, אל התיאטרון והיין. על הגג פסל בצורת גביע, סמל ההנצחה והיין, כמקובל עד היום.

הציב שני פסלים, אחד של אסקופליוס (= Asclepius) אימחותם) והשני של היגיניה (Hygieia), משני צידי פסל אתנה. סקופאס פיסל כנראה גם את הגמלוניים (מוזיאון אתונה), בהם תאור ציד חזיר הבר הקאלדוני, אכילס וטלפוס. מפיסול זה נשארו מספר שרידים ובכללם ראשים שהושחתו. אלה מצטיינים בהבעה חזקה יחסית, אולם יש החולקים על ייחוסם ל-סקופאס.

ידוע שעבד במקדש של ארטמיס ב-אפסוס וב-מאוסוליאום בהאליקארנאסוס (בשיתוף עם לאוכארס, בריאקסיס ואחרים). פסליו כוללים את תאור הקרב של היוונים עם האמזונות (המוזיאון הבריטי); כמו כן נתגלו העתקים רומיים של פסל "**מאיאנדה**", המצטיין בתנועה והבעה כמעט פראית (מוזיאון דרזדן) ולעומתו "**הכמיהה**" (PATHOS) המתאר צעיר עם מבט רך במיוחד. כל אלה מעידים על הרב גוניות, המרמזת כבר על התקופה ההלניסטית.

בריאקסיס (Bryaxis)

פעל 350- עד 300. פסל יווני. כנראה תלמידו של ליסיפוס. הוזמן לצוות פסלי המאוסוליאום בהאליקארנאסוס, מערב אסיה הקטנה. מיחסים לו את פסל דמות מאוסולוס עצמו. כמו כן שרד פסל דמות פתולומאוס I, מלך מצרים, המתואר בדמות אל מצרי-יווני.

ספיסודוטוס (Cephisodotus)

פעל 400- עד 365. פסל יווני. סוברים שהיה אביו של פראקסיטלס. יצר מספר פסלים עבור העיר מגאלופוליס, שנוסדה ב-370. עבודתו הידועה; "**השלום**" (EIRENE), דומה לפסלו המפורסם של פראקסיטלס "הרמס נושא את דיוניסוס התינוק".

יש לשים לב שהמדובר בספיסודוטוס הבוגר ולא בצעיר, שהוא נכדו, דהיינו, בנו של פראקסיטלס, ואשר לא נותר זכר מפסליו.

פראקסיטלס (Praxiteles)

פעל 370- עד 330. פסל אתונאי. בנו של ספיסודוטוס. פסליו, רובם משיש, נודעו בזכות העידון, החינניות ואצילות התנועות. בשנת 1877 התגלה באולימפיה פסל מקורי מעשה ידיו, שזוהה לפי תאור מילולי של פאוזאניאס כ"**הרמס ודיוניסוס התינוק**". פראקסיטלס זכור בעיקר בזכות הפסל "**אפרודיטה של כנידוס**" (ידוע לפי העתקים רומיים רבים): שלא כרגיל, תאר את האלה ערומה לחלוטין, כשהיא מחזיקה בידה את לבושה. לפי פליניוס היה זה הפסל היפה ביותר שנוצר אי פעם, ולוקיאנוס ציין במיוחד את החיוך העדין על שפתייה.

פליניוס מוסר גם, שכאשר נשאל פראקסיטלס איזה מיצירותיו הטובה ביותר ענה: "אלו שצבע הצייר ניקיאס". תשובה זו חשובה להבנת הזיקה בין הפיסול לציור בתקופה זו.

יצירות נוספות הידועות לפי העתקים כוללות את "**אפולו הורג הלטה**" (סאורוקטונוס), "**אפרודיטה מאריס**", "**ארטמיס מ-גאביי**", "**ארוס מ-תספיאי**", "**ארוס מ-פארוס**" ו-"**סאטירים**".

פראקסיטלס זכה להצלחה עצומה בעולם היווני-רומי ורבים חיקו או העתיקו את יצירותיו.

ידוע ששני בניו היו פסלים: האחד ספיסודוטוס (כשם סבו) והשני טימארכוס (Timarchus).

מקדש אפולו בדידימה - (DIDYMA) ליד מילטוס, עיר נמל באסיה הקטנה (לא הושלם).

באפידאורוס, שנחשב לאחד מפלאי העולם.

אדריכלים מפורסמים:

פוליכליטוס הצעיר (Polyclitos)

המאה ה-4. פסל ואדריכל. מבניניו שרד התיאטרון

* *

תקופת ההלניזם

המאה השלישית לפנה"ס

299- עד 200-

298- היורשים -

ביתניה ממזרח למיצרי הבוספורוס, הופכת מלוכה עצמאית, בראשות ניקומדס I (Nicomedes). עד כה בידי ליסימאכוס.

297-

לאחר מות קאסאנדר הגיע דמטריוס בן אנטיגונוס I ליוון, השתלט על אתונה (296) והתחיל במאמץ להשתלט על מקדוניה. כעבור שנתיים (294) זכה בכתר - בהסכמת הצבא (מלכי מקדוניה היו חייבים לקבל את אישור אסיפת הצבא למעמדם).

295-

רומא - מכניעה את האטרוסקים (היום טוסקנה). תחילת ההתפשטות לצפון איטליה.

292-

ספרות: נפטר מנאנדר (50'). מחזאי יווני. נולד ופעל באתונה. יוצר "הקומדיה החדשה". עיקר הדגש במחזות אלו על נושאי המשפחה הבורגנית.

הבת מתאהבת בעלם יפה תואר אך יתום ללא מעמד. האב אוסר את הנישואים עד שלבסוף מתגלה שמוצאו ממשפחה מיוחסת. מנאנדר עצמו השתייך למשפחה אמידה. בצעירותו התחנך אצל תיאופראטוס ממשין דרכו של אטריסטו. העלה את הקומדיה הראשונה שלו בהיותו כבן 21 (321-). בהמשך חיבר כ-70 מחזות וזכה 8 פעמים בתחרויות התיאטרון באתונה. ככל הידוע דחה הצעות להצטרף לחצרות המלוכה במקדוניה ובמצרים. מנאנדר טבע בים כששחה בנמל פיראוס Menander.

מעבודותיו נותרו כיום רק קטעים למעט מחזה אחד משנת 316- (Dycolus) שנתגלה במצרים ותורגם בשנות ה-50. עם זאת, הייתה למנאנדר השפעה רבה על תחית הקומדיה בתקופת הרנסאנס באמצעות מחזאים רומיים שעיבדו מחדש את יצירותיו: פלאוטוס (254- עד 184-), טרנטיוס (186' עד 159'. ר' גם פילמון 264-).

288-

היורשים -

פתולומאוס משתלט מחדש על האיים האיגאים (עד כה בתחום שלטון דמטריוס).

פירוס מלך אפירוס (היום אלבניה) ליסימאכוס (אסיה הקטנה) ופתולומאוס (מצרים) מתאחדים על מנת לסלק את דמטריוס, בן אנטיגונוס I, ממקדוניה. דמטריוס נמלט ולאחר 3 שנות נדודים ומלחמות נלכד ע"י סלאוקוס I ומת בכלא (283).

דינוקראטס (Dinoerates/Deinocrates)

המאה ה-4. ארכיטקט, כנראה יליד רודוס. עבד בשירותו של אלכסנדר הגדול ומילא תפקיד חשוב בתכנון ערים חדשות ביניהן אלכסנדריה במצרים.

* *

חברה: רומא - שוויון בין פאטריציים (אצולה) ו-לבלאים (העם).

פילוסופיה: נפטרו -

תאופראסטוס (84'). נולד באי לסבוס. למד באתונה אצל אריסטו. התמנה לראש הליסאוס, מיסודו של אריסטו (323-). מספרים שלהרצאותיו היו מגיעים עד 2,000 איש. זכור כמי שכתב הסטוריה של הפילוסופיה והתרבות, אבל לא זנח את תחומי המדע: פיסיקה, זואולוגיה בוטאניקה ועוד (Thophrastus).

הארופילוס (47'). יליד כאלקדון באסיה הקטנה. פעל באלכסנדריה. עסק בין השאר, בניית גוויות ונחשב לאבי האנאטומיה. חיבר שישה ספרים (אבדו) בהם טען שהלב מזרים דם אל העורקים, מכאן שיש קשר בין הדופק בעורקים ופעילות הלב. כמו כן תאר את אברי העיכול, המוח והעצבים. לרוע המזל נדחו גילוייו (Herophilus). איטליה -

284-

"המלחמה הפונית" הראשונה (רומא - קרתאגו). הרומאים מסלקים את הקרתאגים מסרדיניה. הרומאים מטילים מצור על טארנטוס. עיר יוונית בדרום איטליה. פירוס מלך אפירוס חש לעזרה (ר' להלן).

281-

היורשים -

פלישת הגאלים (קלטים) ליוון. קבוצה אחת הובסה בדלפי, ע"י ברית ערים יווניות. קבוצה שניה השתלטה על חלק מתארכיה. בהמשך חצו כמה קבוצות לאסיה הקטנה (20,000 איש). מלכות אנטיוכוס I, "סוטר" (המושיע), עד 261- בנו של סלאוקוס I.

פירוס מלך אפירוס (היום אלבניה) חש לעזרת טארנטוס. הרומאים מנצחים בקרב (275-). פירוס עוזב את איטליה.

פירוס מלך אפירוס (Pyrrhus) 319- עד 274-. נצחונותיו המזהירים כנגד רומא ומקדוניה, שעלו הון רב, הם מקור המושג "נצחון פירוס" (נצחון יקר). ספרו "זכרונות" נחשב בעת העתיקה לחבור מופת בתחום תורת הלחימה. יש סוברים שפירוס עשוי היה, בנסיבות אחרות, להקים אימפריה הלניסטית אדריאטית (מזרח יוון דרום איטליה וסיציליה). פירוס ירש את המלוכה בהיותו בן 12 אבל גורש במרד שפרץ כעבור 5 שנים (302).

לטעון באותה מידה בעד ונגד כל הנחה פילוסופית.

ידוע שפירון הצטרף לצבאו של אלכסנדר "הגדול" בדרכו להודו. כאן פגש לראשונה במסתגפים (פאקיר), בהם ראה דוגמה לאושר הנובע מהארה פנימית ופונה עורף לתנאים הסביבתיים. כמסקנה ממגשג זה פיתח תפיסה חדשה, לפיה על האדם להמנע מלשפוט את המציאות, אלא לקבלה כמות שהיא (Pyrrhon).

לתפיסתו של פירון היתה השפעה רבה על אסכולת הפילוסופים באתונה. תורתו סוכמה בחיבוריו של סקסטוס אמפיריקוס (Sextus Empiricus) בתחילת המאה השלישית לספירה - אחד מאחרוני הסקפטים באתונה. לתורה הסקפטית הייתה גם השפעה רבה על החשיבה האירופאית בתקופת הבארוק, במאה ה-17.

אפיקורס (70'). ממשיך המסורת הסטואית והצינית. יליד (-342) האי סאמוס למשפחה אתונאית. פעל באתונה ובאסיה הקטנה. יסד בביתו באתונה מדרשה בשם "הגן" במקביל לאקדמיה של יורשי אפלטון והליסאוס של יורשי אריסטו. דגל בהסתפקות במועט ואהבת החיים. לדעתו, רק האדם אחראי למעשיו ואילו לאלים, המרוחקים מהנעשה על הארץ, השפעה מועטה על גורלו. תפישה זו, של ריחוק האלים, היא שהפכה את המושג "אפיקורס", ביהדות, לשם נרדף לכופר בעיקר. ברומא שובשה תורתו לאהבת תענוגות ובעיקר אוכל. מכאן נתקבל במערב המושג אפיקוראי = אינן טעם (Epicurus).

זנו (71'). מייסד האסכולה הסטואית. יליד סיטיום בקפריסין. הגיע לאתונה בהיותו בן 23. כאן עסק במסחר, אולם לאחר שטבעו ספינותיו פנה לפילוסופיה. התחיל ללמד ב"סטואה פויקילה" (STOA POIKILE) ומכאן שם תורתו. סבר שהאושר נובע מיכולת האדם לחיות בהרמוניה עם עצמו. התפיסה תורגמה, לימים, ליכולת לחיות בהרמוניה עם הטבע. כמו כן טען, שהדרך הישרה מבוססת על שליטה עצמית בעוד שהיפוכה, התאוה, היא אם כל רע, ומביאה לשיקול מוטעה - מאחר והעולם נשלט ע"י ההגיון האלוהי ("לוגוס"). הסטיה מהדרך הישרה אינה משנה את מהלך הדברים הכללי, אבל גורמת נזק לאדם עצמו (Zeno).

לפילוסופיה הסטואית הייתה השפעה מכרעת על אנשי הציבור ברומא.

סטראטו. פילוסוף יווני. ראש הליצאום של אריסטו (דור שלישי). יליד למפסכוס. נודע בזכות התאוריה לפיה החלל הריק, מצוי בכל חומר. ההבדל במשקל נובע מכמות החלל הריק המצוי בו. דעה זו שימשה כבסיס ליצירת כמה מכוונות קיטור כפי שתוארו ע"י הרו (ר' 62 לספירה). בנוסף טען שאין כל כח אלוהי המעורב בתהליכי הטבע. מכתביו נותרו רק ציטטות (Strato).

שנה לאחר מכן הצטרף לכוחותיו של דמטריוס בן אנטיגונוס. בהסכם שנחתם בין דמטריוס לפתולמאוס נקבע שפירוס ישלח כבן ערובה למצרים. כאן התיידד עם פתולמאוס ובזכותו הוחזרה לו מלכותו כעבור מספר שנים (297-). לאחר מכן ניהל מלחמות בלתי פוסקות כנגד המקדונים, להרחבת תחום שליטתו ביוון.

בהיותו בן 38 (281-) נתבקש לבוא לדרום איטליה על מנת לסייע לעיר היוונית טארנטום במלחמתה כנגד רומא. פירוס, עם צבא של 25,000 איש, הביס את הרומאים בשני קרבות מכריעים (280-, 279-). בהמשך (278-) כבש את השטחים הפיניקים בסיציליה (למעט מארסאלה). כשחזר לאיטליה יצאו לקראתו הרומאים בשלישית והפעם סג צבאו אבדות כבדות (288-). בשלב זה חזר ליוון מקום בו המשיך לנהל את המלחמה במקדוניה. בסופו של דבר נהרג במארב לילי ברחובות ארגוס.

-276

אנטיגונוס II, נכדו של אנטיגונוס I, מביס את הגאלים בתארקיה משתלט על מקדוניה, תסאליה ויוון, עם השפעה ניכרת על שאר אזורי הבלקן עד הים השחור.

תאריך זה נחשב לסופה של מלחמת יורשי אלכסנדר "הגדול".

ניקומדס I (Nicomedes) מלך ביתיניה חותם הסכם עם הגאלים, שחדרו לאסיה הקטנה, על מנת שישירתו כשכירים במלחמתו כנגד אנטיוכוס I, לבית סלאוקוס.

-274

אנטיוכוס מכניע את הגאלים שהמשיכו לבזוז את אסיה הקטנה. כתוצאה מכך הוכתר כ"מושיע" (סוטר) ע"י הערים האיוניות. בהמשך הקצה לגאלים שטחי קרקע בלב האזור (GALATIA) כמדינת חיץ בינו ובין הנסיכים העצמאיים למחצה שניסו להרחיב את גבולם בכל הזדמנות. הגאלים שנחשבו לזרים ולכן שנואים במיוחד, שמרו על תרבותם ושפתם עד למאה ה-5 לספירה. איטליה -

-272

רומא כובשת את טראנטום ובהמשך משתלטת על כל הערים היווניות בדרום איטליה, עד 266-.

הסטוריה: מצרים - מאנתו מחבר, לפי בקשת בית תלמי, את תולדות מצרים. החיבור כולל את רשימת השושלות לפי מסורת כהני מצרים (החיבור אבד, אבל נותרו ציטטות רבות).

חידושים: בנין מגדלור על האי פארום, מול לכסנדריה (נהרס ברעידת אדמה).

פילוסופיה: נפטרו -

פירון (88'). יליד אליס. נחשב לאבי הספקנות (SKEPTICISM). למד אצל אנאקסארכוס איש אבדרה (Anaxarchus). בהיותו כבן 30 השתקע ויסד אסכולה ב-אליס (ELIS) בצפון הפלפונז. לדבריו אין טעם לחפש את האמת, היות וניתן

יציאת מטבעות הכסף של רומא, "דינארוס". תחילת קרבות גלאדיאטורים (לודרים). המשחקים נמשכו כ-600 שנה, עד ביטולם ע"י הקיסר קונסטנטינוס בשנת 325 לספירה.

ספרות: נפטר **פילמון** (90'). מחזאי יווני, בסגנון "הקומדיה החדשה". מתחרהו של מניאנדר (ר' 292-). יליד סיראקוס סיציליה. פעל באתונה ואלכסנדריה. ממחזותיו (97) נותרו כיום רק קטעים (Philemon).

ערי יוון בראשות אתונה וספרטה מורדות במקדונים, אבל נוחלות תבוסה קשה. משמר מקדוני מוצב באתונה במשך 33 השנים הבאות עד אשר "קנו" במזומן את עצמאותם מידי הנציב המקדוני (229-).

אזור פרגאמוס (ליד איזמיר, טורקיה) בראשות בית אטאלוס, הופכת לנסיכות עצמאית. עד כה בחסות בית סלאוקוס.

אנטיוכוס II, "תאוס" ("האלוהי"), עד 246- בנו של אנטיוכוס I.

עם ישראל: אלכסנדריה -

תרגום התנ"ך ליוונית ע"י "שבעים" מלומדים (ספטואגינטה).

דו"ח נדיר המפרט את המסחר עם ארץ ישראל: דגנים, שמן זית ונערות לזנות.

עיור:

יסוד נוקומדיה - על-ידי ניקומדוס מלך ביתניה (היום איזמיט, טורקיה). בתקופת דיוקליטנוס, (ר' 284+), שימשה כבירת האימפריה הרומית.

רומא - סוף המלחמה הפונית הראשונה. קרתאגו מפנה את סיציליה.

נפטר אנטיוכוס II. מלחמת אחים בין בניו (סלאוקוס II וסלאוקוס III) שנמשכה כ-17 שנים, עד מותם (223-). כתוצאה ממצב זה הצליחו הפארתים להשתלט על צפון פרס. במקביל נוסדו ממלכות עצמאיות בשלטון מקדוני במזרח פרס.

דמטריוס II מלך מקדוניה, עד 229- בנו של אנטיגונוס II. הסתבך במלחמה כנגד ערי יוון שנמשכה עשר שנים, עד מותו.

אטאלוס I, נסיך פרגאמוס מביס את שכניו הגאלים. מרחיב את שלטונו על שטחים רחבים במערב אסיה הקטנה ומכתיר עצמו כמלך.

רומא - סקיפיו מתמנה לראשונה כמפקד צבא רומא (התמנה שוב בשנת 233- ובשנת 183- נודע בשם "אפריקנוס" לאחר שהביס את קרתאגו.

קרתאגו - תחילת כיבוש ספרד. מינוי חניבעל כמפקד הצבא.

פרגאמוס הופכת לאחת הערים היפות בעולם ההלניסטי במקביל לאלכסנדריה, אנטיוכיה וניקומדיה. שושלת אטאלוס, שליטי פרגאמוס נודעו גם בזכות תרומתם לתחומי האמנות האדריכלית והתרבות (ספריה שהתחרתה באלכסנדריה) כמו כן מימנו את בניית הסטואה הגדולה באתונה (סטואת אטאלוס. שוחזרה).

חידושים:

סין - החומה הגדולה: הושלמו 300 ק"מ. פרגאמוס - תחילת ייצור נייר (מעור). ע"ש נייר זה נותר המושג "נייר פרגאמנט" (נייר משומן).

מדע: נפטר **אריסטארכוס** (80'). פילוסוף יווני. נולד באי סאמוס. פעל באלכסנדריה. חישב את מרחק השמש והירח מכדור הארץ. היה גם הראשון שטען שכדור הארץ סובב את השמש ולא כפי שנראה לעין (בשל כך הואשם בחילול הקודש). מדד את היקף כדור הארץ (טעה ב-300 ק"מ בלבד). זכה שאחד העמקים על הירח יקרא על שמו (Aristarchus).

רומא - נצחון על הגאלים שחדרו לאטרוריה (טוסאקנה). רומא חוזרת ומשתלטת על כל צפון איטליה, עד 190-.

אנטיגונוס III מלך מקדוניה, עד 221- היה מעורב, כמו אחיו, במלחמות ערי יוון. בזמנו (222-) הוכנעה גם ספרטה.

אנטיוכוס III "הגדול", עד 187- בנו של סלאוקוס II. מפעולותיו הראשונות: גיבוש השלטון בצפון סוריה, אסיה הקטנה, נהרים, מערב פרס. ניסה לכבוש את דרום סוריה וארץ ישראל מידי בית תלמי, אבל ללא הצלחה (219 עד 216-).

בית תלמי, שליטי מצרים, נאלצים, לראשונה, לגייס ולאמן שכירים מצריים לשורות הצבא, בהעדר עתודה מספקת של יווניים ומקדונים.

פיליפ V, מלך מקדוניה, עד 179- בנו של דמטריוס II. חתם הסכם שיתוף פעולה עם חניבעל התקיף את איליריה (היום מונטנגרו) בת בריתה של רומא (עד 205-), אבל ללא הכרעה ("המלחמה המקדונית הראשונה").

המלחמה הפונית השנייה (רומא-קרתאגו): חניבעל פולש לאיטליה לאחר מסע מפרך (עם פילי מלחמה) מדרום ספרד דרך צרפת והאלפים במעבר ס' ברנארד. מנצח את הרומאים ליד נהר טיצינו (218-), אגם טראסימנה (217-) וניצחון (216-) מוחץ ליד אגם קאנה (50,000 רומאים הרוגים).

הצבא הרומאי החונה בספרד מובס ע"י קרתאגו, בפיקוד אחיו של חניבעל.

אדריכלות ובניה: רומא -

"זירת פלאמיניום" דוגמא מוקדמת של אמפי-תאטרון.

212-

היורשים -

אנטיוכוס III "הגדול" יוצא למזרח במטרה להשתלט מחדש על כל פרס. מחתן את בתו לנסיך ארמניה על מנת להבטיח את עורף צבאותיו. מביס את הפארתים (209-) שהקימו ממלכה עצמאית בצפון פרס, מדרום לים הכספי, אבל משאיר אותם כמושלים בני חסות. ממשיך מזרחה ומכניע את השליטים המקדונים המקומיים (היום גבול פרס אפגניסטן) ומשאיר גם אותם כמושלים בני חסות. מכאן יורד דרומה להודו. חותם על ברית ידידות עם המלך המקומי (היום פאקיסטן). עם שובו הכתיר עצמו בתואר "הגדול" (זכר למסע אלכסנדר "הגדול" להודו).
 רומא - כובשת את סיראקוס. כל סיציליה בידי רומא.

מדע: נפטור -

ארכימדס (75'). פילוסוף יווני. מגדולי המדענים בכל הדורות. נולד ופעל בסיראקוס, סיציליה. נהרג "בשוגג" בעת כיבוש עירו ע"י רומא. בין חידושי: המנוף ("יתנו לי נקודת משען וארים את העולם") ומשאבת הבורג. כמו כן גילה את המשקל הסגולי (יחס משקל לנפח).

מספרים שנתבקש ע"י מלך סיראקוס לברר באם הכתר שהזמין אצל צורף אכן כולו זהב - זאת מבלי לפגוע בכתר עצמו. יום אחד כאשר נכנס לאמבטיה נוכח שהמים עולים לפי מידת נפח גופו. מכאן שיכול היה למצוא בקלות את יחס הנפח למשקל, שהוא המשקל הסגולי. דהיינו נפח הכתר חייב להיות זהה לנפח זהב באותו משקל. מספרים שמרוב התרגשות יצא ערום ורטוב לרחוב, כשהוא צועק: "מצאתי מצאתי" (ביוונית= אוריקה אוריקה).

בתחום הגיאומטרי חישב, בין השאר, את היחס בין רדיוס העיגול להיקפו ($2\pi r$) את שטחו, את שטח פני הכדור ($S = 4r^2$) ואת נפחו ($V = \frac{4}{3}r^3$), את מרכז הכובד של המישור ואת "חוק המנוף" (היחס בין משקל הגוף למרחקו מנקודת המשען), שטח כל קטע של פאראבולה $\frac{3}{4}$ משולש בעל אותו בסיס וגובה. בנוסף שרד חיבור על "השיטה" המעשית שסייעה לו למצוא את החישובים הגיאומטריים של גופים וכן ציטטות ממחקרים גיאומטריים אחרים, ביניהם המרחק בין כוכבי הלכת, המחושב על פי תאוריית "המוסיקה השממית" של אסכולת פיתאגוראס המבוססת על היחס הגיאומטרי של הצלילים: אורך המיתר או עמוד האויר (Archimedes).

לרוע המזל נשכח ארכימדס עד למאה ה-9, כאשר החליף הארון ארשיד ובניו טרחו לתרגם את כתביו לערבית. אבל עיקר השפעתו היתה עם הופעת התרגומים הראשונים, מיוונית וערבית ללטינית (1544), שהשפיעו על אישים כגון גאלילי, קפלר, דקארט ועוד.

אראסיסטרטוס. חוקר יווני. יליד קיואוס. פעל באלכסנדריה. נחשב לאבי הפיזיולוגיה בעיקר בזכות חקר מערכת כלי הדם והעצבים. הבחין בין עצבים המאפשרים פעולה ועצבים המאפשרים תחושות. שגה בהנחתו שהעצבים עשויים כצינורות חלולים המכילים נוזל כלשהו. סבר שהאוויר הנכנס לריאות מגיע לעורקים ואילו הורידים מובילים את הדם מהלב לכל חלקי הגוף. לעומת זאת צדק בהבחנת תפקידם של שסתומי הלב כמו כן נחשב לראשון שהבחין בפעולת היניקה והפליטה ע"י אויר (פנימאטיקה), או אדים. אלה לדעתו הוו את מקור החיים (Erasistratus).

211- איטליה -

חניבעל נעצר בשערי רומא מחשש למצור ממושך ללא ציוד מתאים.

207-

חניבעל נכשל, לאחר 14 שנות מלחמה, בניסיון לעורר את איטליה נגד רומא ונאלץ לסגת חזרה לקרתאגו.

206-

רומא מסלקת את קרתאגו מספרד.

201-

חניבעל מובס ע"י סקיפיו "אפריקנוס" בקרב מכריע ליד זאמה, לא הרחק מקרתאגו (היום בטונסיה). סוף המלחמה הפונית השנייה. היורשים -

פיליפוס V מלך מקדוניה (בית אנטיגונוס) חתם (205-) הסכם שיתוף פעולה עם אנטיוכוס III (בית סלאוקוס) על מנת להשתלט על שטחי ההשפעה ביוון ואסיה הקטנה, שעדיין נותרו לבית תלמי, מלכי מצרים. ממלכות פרגאמוס ורודוס גילו התנגדות נמרצת לפיליפוס V ובכוחות משותפים טיבעו את הצי המקדוני (201-).

200- היורשים -

אנטיוכוס III "הגדול" לבית סלאוקוס, כובש (ר' 205-) את יתרת השטחים של בית תלמי מחוץ למצרים: קפריסין, דרום סוריה, לבנון, עבר הירדן וארץ ישראל. חלק מערי יוון וכן פרגאמוס. רודוס ומצרים קוראות את רומא לעזרה. רומא מכריזה מלחמה נגד פיליפוס V ("המלחמה המקדונית השנייה").

אנטיוכוס III התעלם מבקשת העזרה של פיליפוס V, במלחמתו נגד רומא. בו זמנית כבש חלק ממלכת פרגאמוס (198-) וכמה ערים יווניות באסיה הקטנה (197-).

ארץ ישראל - אנטיוכוס III "הגדול" כובש את ארץ ישראל מידי בית תלמי. מעניק זכויות של שליטים בפועל לכהני בית המקדש בירושלים.

הסטוריה: מצרים - נחקקת "אבן הרוזטה". כתובה ביוונית, כתב החרטומים והכתב ההיראטי. נתגלתה בעת פלישת נפוליון למצרים (1799). לאחר שפוענחה ב-1821 ע"י שאמפוליון התחיל המחקר הסטורי של מצרים (ר' 3100-).